

Александр ДЮМА

Граф Монте Кристо

Иф қалъасининг
махбуси

УДК: 821.512.133

84(4Фр)

Д-95

Дюма Александр. Граф Монте-Кристо. (Иф қалъасининг маҳбуси). Роман. Русчадан Т.Рустамов тарж. Биринчи китоб. –Т.: «Янги аср авлоди», 2011. – 748 б.

Бу китоб – кўплар кутган дурдона. У жаҳон адабиётидаги энг сара асарлар рўйхатиغا киради. Гарчанд «Граф Монте Кристо» яратилганига бир неча асрлар ўтган бўлса-да, ундаги улуғвор ғоялар, ўлмас туйгулар, орзулар ва армонлар талқини сира-сира ўз аҳамиятини йўқотмайди. Асардаги қаҳрамонлар, уларнинг ҳаёти, кечинма ва кечмишлари, воқеалар занжири ўқувчини китобга ипсиз боғлаб қўяди. Айниқса, бош қаҳрамон Эдмон Дантеснинг узоқ йиллик уқубатлари, ана шу йиллар самараси ўлароқ ўзгача инсон бўлиб етишиши, бир вақтлардаги жабр-ситам учун интиқом курашига киришиши бугунги кун ўқувчиси учун ҳам бирдек мароқли.

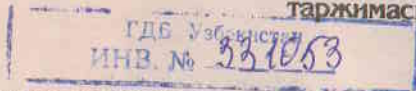
«Граф Монте Кристо»ни кўплар интиқ кутаётганининг боиси шундаки, ушбу китоб ўзбек тилида чиқарилганига қирқ йилдан ошди. У дунё адабиёти хазинасидан ўрин олган бўлса-да, эҳтимол, ҳажми катталиги боис, бизда бошқа чоп этилмаган. Нашриётимиз кўп сонли китобхонларнинг талаб-истакларини инобатга олиб, мазкур ишга қўл урганнинг боиси ана шунда.

Марҳамат, ўсмирлик ва улуғворлик, эзгулик ва жаҳолат, нафс йўлидаги талотўплар, кимсасиз оролдаги надоматлар, қасосга ундаган турфа саргузаштлар оламига ошно бўлинг, муҳтарам ўқувчи!

ББК 84 (4Фр) Д-95

УДК:821.512.133

Рус тилидан
Тўлқин РУСТАМОВ
таржимаси

ISBN 978-9943-08-667-8

© Александр Дюма, «Граф Монте-Кристо». (Иф қалъасининг маҳбуси). «Янги аср авлоди», 2011 йил.

Биринчи Қисм

I. МАРСЕЛЬ. ТАШРИФ

1815 йилнинг йигирма еттинчи февралда Норт-Дам де-ла-Гард қалъасининг соқчиси уч мачтали «Фараон» номли кема яқинлашиб келаётганини хабар қилди. Бу кема Смирна, Триест ва Неаполдан келаётган эди.

Порт поцмани ҳар гапгидек дарҳол гавандан чиқди-да, Иф қалъасини ёнлаб ўтиб, Моржион буруни билан Рион ороли ўртасида келиб кемага чиқди.

Муқаддас Ионна қалъаси майдони бир зумда синчков томошабинларга лиқ тўлди. Бу одат бўлиб қолган, чунки Марселга бирор кема, хусусан қадимий Фокеяда қурилган, жиҳозланган ва юкланган, маҳаллий арматорлардан¹ бирига тобе бўлган «Фараон»га ўхшаш кема келиб қолгудек бўлса, бас, бу бир кутилмаган ҳодиса ҳисобланади-ю, оломоннинг бутун диққат-эътиборини жалб этади-қўяди.

Кема тобора яқинлашиб келяпти, у бир замонлар Каласарен ва Жарос ўртасида вулқон парзаси оқибатида пайдо бўлган бўғоздан эсон-омон ўтди-да, Пометдан айланиб келаверди. У негадир елканларини ҳалпиллатганча жуда секин ва ғамгин сузар, бу ҳолдан эрмакталаб одамлар, нима бўлдикин, кема бирор бахтсизликка учрадимикин, деб ўйлаб, ташвишланишарди. Бироқ билагонлар кеманинг ўзига зарар-заҳмат етмаганини, туппа-тузук сузиб келаётганини, лангар ташлашга тайёр эканини, «Фараон»ни тор йўлдан Марсель гаванига олиб киришга тайёрланаётган поцман ёнидаги ёш йигит кема ҳаракатларидан кўзини узмай, поцманнинг ҳар бир командасини такрорлаб, ғоз турганини аниқ кўриб туришарди.

Ҳаммадан ҳам кўпроқ ўринсиз ташвишга тушган бир томошабин кеманинг портга киришини кутиб ўтирмай, ир-

¹ Арматор – кема эгаси.

ғиб қайиққа тушди-да, ҳайда, «Фараон» томонга, деб қичқирди ва Резерв кўрфази қаршисида кемага ёндашди.

Буни кўрган ҳалиги ёш денгизчи поцман ёнидан жилиб, шапкасини бошидан олди-да, кема четига келиб тўхтади.

Бу ўн саккиз-йигирма ёшга кирган, қадди-қомати суқсурдай гўзал, қора кўз ва қора соч ўспириннинг бутун вужудида болалик чоғлариданоқ хавф-хатарларга қарши қурашга одатланган кишиларга хос хотиржамлик ва қатъият акс этиб турарди.

– Ия! Сиз экансиз-ку, Дантес! – қичқирди қайиқдаги киши. – Ўзи нима гап? Нечун кемадагиларнинг ҳамма хо-муш кўринади?

– Бахтсизлик юз берди, жаноб Моррель, жуда оғир бахтсизлик! – жавоб қилди ўспирин, – айниқса мен учун жуда катта бахтсизлик: Чивита-Векки олдида машҳур ёқимтой капитанимиз Леклердан жудо бўлдик.

– Юк-чи! Юк нима бўлди? – сўради корчалон.

– Юклар бус-бутун келди, сиз бундан албатта мамнун бўлурсиз, деб ўйлайман... Бироқ бечора капитан Леклер...

– Қандай балога дуч бўлди у? – сўради корчалон анча хотиржамлик билан. – Нима бўлди шонли капитанимизга?

– Дунёдан ўтди у.

– Кемадан йиқилиб тушдимиз?

– Йўқ, асаби бузилиб, ниҳоятда қийналиб ўлди, – деди Дантес.

Сўнг экипажга угирилди-да, қичқирди.

– Ҳой йигитлар! Ҳамма ўз жойида турсин! Лангар ташлансин!

Саккиз ёки ўн матросдан иборат экипаж итоат қилиб, бири елканбоққа, иккинчиси сим арқонга, учинчиси яна бошқа нарсага ёпиша кетди.

Ёш денгизчи уларни бир зум кўздан ўтказди-да, команда бажарилаётганини кўриб, яна ҳам суҳбатига ўгирилди.

– Қандай юз берди бу бахтсизлик? – сўради тўхтаб қолган суҳбатини давом эттириб арматор.

– Қўққисдан. Порт капитани билан узоқ гаплашиб, санманга борди-да, Неаполдан дарғазаб чиқиб кетди, бир кеча-ю бир кундуз ўтгач, безгаги хуруж қилиб, уч кундан сўнг дунёдан ўтди... Биз уни иззат-ҳурмат билан дафн эт-

дик: бўз кафанга ўрадик-да, оёғи ва боши томонга тўп ўқи боғлаб, Деб-Жильо оролига яқин ерда сувга чўктириб юбордик. Салб ва шамширини бевасига топшириш учун олиб келдик, роса ўн йил инглизлар билан жанг қилиб, келиб-келиб ҳамма қатори тўшакда жон берса-я, бечора! – деди йигитча қайғули оҳангда.

– Чорамиз қанча, Эдмон! – деди тобора кўнгли юмшаб бораётган корчалон. – Бу ўлим ҳаммамизнинг қисматимиз, хуллас, кексалар ўрнини ёшларга бўшатиб бераверишлари лозим, бусиз бутун ҳаёт ўрнидан қимирламай қолган бўларди-да. Демак, гапингиздан маълум бўлдики, юк...

– Мен сизни яна ишонтириб айтаманки, ҳамма юк сақланиб, олиб келинди, жаноб Моррель. Агар йигирма беш минг франк фойда билан қаноатланиб қўя қоламан десангиз, ҳақингиз кетади.

Йигитча «Фараон»нинг юмалоқ минора ёнидан ўтганини кўриб, қичқирди:

– Марс-гитоваларга! Кливер-нирал! Бизань-шкотга! Лангар тайёрлансин!

Буйруқлар худди ҳарбий кемалардагидек, тез бажо келтирилди.

– Шкоталар берилсин! Елканлар штоваларга қўйилсин!

Сўнгги команда берилиши биланоқ ҳамма елканлар йиғиштирилди, кема эса энди секин-аста силжиб бормоқда.

– Жаноб Моррель, энди бу ёққа чиқаверсангиз бўларди,

– деди Дантес, арматорнинг тоқатсизланаётганини кўриб.

– Мана, бухгалтерингиз жаноб Данглар ҳам хонасидан чиқиб келяпти. Сиз истаган маълумотларнинг ҳаммасини шу киши айтиб беради. Мен энди кемани пристанга қўяй, мотам маросимини тайёрлай.

Арматор яна бир бор таклиф қилишларини кутиб турмади-да, Дантес улоқтирган арқонни тутиб тажрибали денгизчига хос моҳирлик билан кемага чиқиб олди. Дантес эса эндиги суҳбатни Моррелга пешвоз чиқиб келаётган Дангларга қолдириб, илгариги жойига қайтди.

Данглар ёши йигирма бешларга бориб қолган, ҳамиша қовоғидан қор ёғиб турадиган, улуғларга хушомадгўю, қарамидагиларга дағал, дарғазаб бир киши эди. У бухгалтер бўлгани учун эмас, кўпинча юқорида зикр этилган феъл-

атвори учун матрослар ундан нафратланишар, Дантесни эса яхши кўришарди.

– Жаноб Моррель шундай қилиб, бахтсизликка учраганимизни сиз аллақачон билиб олибсиз-да? – деди Данглар.

– Ҳа, худди шундай! Бечора капитан Леклер! У жуда ёқимтой ва виждонли одам эди!

– Ажойиб маҳоратли денгизчи эканини айтмайсизми?! Бу унинг энг зўр хислати эди. У бутун умрини сочлари оқариб кексайгунга қадар сувда ўтказди. «Моррель ва ўғли» каби улкан фирманинг манфаатлари йўлида жонбозлик қиладиган одам мана шундай бўлмоғи керак-да, – деди Данглар.

– Чамамда, – деди арматор кемага жой танлаётган Дантесдан назарини узмай, – ўз ишининг устаси фаранги бўлмоқ учун, сиз айтгандек кекса денгизчи бўлиш шарт эмас. Ана қаранг, дўстимиз Эдмонни. Ўз вазифасини қандай моҳирлик билан бажо келтиряпти. Менимча у бировнинг маслаҳатига муҳтож ҳам эмас.

– Тўғри, – жавоб қилди Данглар Дантесга хўмрайиб, унинг кўзлари нафратга тўла эди, – тўғри, ёшлик ва кибр бу йигитчани анча ҳовлиқтириб қўйди. Капитан оламдан ўтиши биланоқ, у ҳеч ким билан маслаҳатлашмай командани ўз қўлига олди-да, тўғри Марселга йўл олиш ўрнига Эльба оролида бир ярим кун вақтимизни беҳуда ўтказишга мажбур этди.

– Командани қўлига олиб, – деди арматор, – тўғри қилибди, капитан ёрдамчиси сифатида ўз бурчини бажарибди. Кемани ремонт қилишга эҳтиёж туғилмаган ҳолда Эльбада бир ярим кунни бекорга ўтказиш хато, албатта.

– Кема бус-бутун, ҳеч шикастсиз эди, жаноб Моррель. Бу йигитчанинг қирғоққа чиқамиз, деб инжиқлик қилиши натижасида ана шу бир ярим кун бекор ўтиб кетди.

– Дантес! – деди арматор ўспиринга қараб. – Бу ёққа кел.

– Кечиринг, жаноб, – жавоб қилди Дантес, – бир дақиқада ҳузурингизда бўламан. Сўнг экипажга қараб команда берди: – Лангар узатилсин!

Шу заҳоти лангар ташлашди, занжир эса жаранглаганича чўзилиб кетди.

Поцман шу ерда ҳозир бўлишига қарамай, Дантес ана шу охирги буйруғи тўла бажарилмагунча ўрнидан қимирламади.

У яна қичқирди:

– Вимпель ярмигача туширилсин, байроқ тугинлансин, реялар тахлансин!

– Ана, қаранг, – деди Данглар, – у энди капитан ўзиман, деб гердайдяпти, ҳа, жуда ўзига бино қўйиб боряпти.

– Тўғри, у чиндан ҳам капитан-да, – жавоб қилди арматор.

– Тўғри, жаноб Моррель, бироқ уни капитан қилиб ҳеч ким, сиз ҳам, шеригингиз ҳам тасдиқлагани йўқ-қу.

– Унинг ўзини капитан қилиб қолдирсак бўлмайдими? – деди арматор, – тўғри, у ҳали ёш, лекин чамаси, жуда жон куйдириб ишлайдиган ва тажрибага бой бўлса керак.

Дангларнинг ранги ўчди.

– Жаноб Моррель, узр, – деди Дантес яқин келиб, – лангар узатилди, энди хизматингизга тайёрман. Сиз мени чақирдингиз, чоғи?

Данглар бир қадам орқага тисарилди.

– Мен сиздан бир нарсани сўрамоқчи эдим: нечун Эльба оролига кирдингиз?

– Нимага кирганимни ўзим ҳам билмайман. Мен капитан Леклернинг сўнгги топшириғини бажардим, холос. У дунёдан кўз юмаётиб мендан бир пакетни маршал Бертранга етказиб беришни илтимос қилган эди.

– Демак, сиз унй кўзингиз билан кўрдингизми?

– Кимни?

– Маршални.

– Ҳа, кўрдим.

Моррель атрофга аланглаб олди-да, Дантесни четга тортди.

– Император-чи? Унинг аҳволи қалай экан? – сўради у қизиқсиниб.

– Менинг билишимча, соппа-соғ.

– Ҳали, императорнинг ўзини ҳам кўрдим денг?

– Мен маршалнинг уйдалигимда у ҳам кириб қолди.

– Сиз у билан гаплашиб ҳам олдингизми?

– Йўқ, у мен билан гаплашди, – жавоб берди Дантес жилмайиб.

– Нима деди у сизга?

– Кемани, Марселга қачон ва қайси томонда кетажағимизни, нима ортиб бораётганимизни сўради. Мабодо кема бўш ва меники бўлганда, у сотиб олишга ҳам тайёр эди шекилли; бироқ мен унга, кеманинг хўжайини «Моррель ва ўғли» савдо фирмаси эканини, мен эса фақатгина капитан вазифасини бажараётганимни айтиб, шаштини қайтардим. «Ҳа, биламан, биламан, – деди у. – Морреллар уруғ-аймоғи билан арматорлик қилишади, улардан бири ҳатто Валанс-далигимда, полкимизда хизмат қилган эди».

– Жуда тўғри! – деди қувониб арматор. – У ерда тоғам Поликар Моррель хизматда бўлган эди, то капитанлик унвонини олгунча хизмат қилди. Дантес мабодо тоғамга, «Сизни император эслади», дегундек бўлсангиз, вайсақи чол йиглаб юборади. Сиз, Дантес, капитан Леклернинг буйруғини бажо келтириб, Эльбада тўхтаб жуда савоб иш қилибсиз. Лекин маршалга хат олиб борганингизни ва император билан гаплашганингизни билиб қолишса, сизга гап тегиб қолиши мумкин.

– Нега менга гап тегаркан? – деди Дантес. – Ахир мен пакетда нима борлигини билмайман-ку! Император менга берган саволларни истаган бошқа кишига ҳам бериши мумкин эди. Кечиринг, ана божхона вакиллари ва карантин ходимлари келишяпти.

– Боринг, азизим, боринг...

Йигитча кетиши билан Данглар яқинлашди.

– Хўш? – сўради у. – Ахир у сизга нима учун Порто-Феррайога кирганини айтгандир?

– Худди шундай, азизим Данглар.

– Аҳа! Жуда соз, – деди Данглар. – Дўст ўз бурчини бажармаганини кўрсам тутуним чиқиб кетади-да.

– Дантес ўз бурчини бажарибди, бу соҳада ундан гина қилишга ўрин йўқ, – деди арматор. – Капитан Леклер, Эльбада тўхтагин, деб буйруқ берган экан.

– Айтмоқчи, капитан Леклернинг хатини бердимизми у сизга?

– Ким?

– Дантес.

– Менга?.. Йўқ, унда хат бормиди?

– Чамамда, пакетдан бўлак, капитан унга бир хат ҳам берди шекилли.

– Қанақа пакет у, Данглар?

– Дантес Порто-Феррайога олиб борган пакет-да.

– Дантеснинг Порто-Феррайога пакет олиб борганини сиз қаёқдан биласиз?

Данглар қизариб кетди.

– Мен капитаннинг хонаси олдидан ўтиб боряпгандим, шунда у Дантесга пакет ва хат бераётганини кўриб қолдим.

– У менга бу ҳақда ҳеч нима дегани йўқ, мабодо хат бўлса, беради.

Данглар ўйланиб қолди.

– Ундай бўлса, жаноб Моррель, бу гапни Дантесга айтманг, илтимос қиламан. Мен чамаси янглишаётибман.

Шу пайт ёш денгизчи қайтиб келди. Данглар яна ўзини четга олди.

– Ҳўш, азизим Дантес, энди бўшадингизми? – деб сўради арматор.

– Ҳа, бўшадим, жаноб Моррель.

– Жуда тез тугатдингиз-а?

– Тўғри, божхона вакилларига молларимизнинг рўйхатини топширдим, портдан лоцман билан бирга одам юборишган экан, унга ҳужжатларимизни бериб юбордим.

– Бу ерда энди ишингиз йўқми?

Дантес атрофга бир назар ташлаб олди.

– Йўқ, ҳамма иш жойида, – деди у.

– Юринг, овқатни бизникида қиламиз.

– Узр сўрайман, жаноб Моррель, мен ҳаммадан олдин отам ҳузурида бўлишим лозим. Илтифотингиз учун раҳмат.

– Бу гапингиз тўғри, Дантес, жуда тўғри. Ибратли ўғил эканингизни биламан.

– Менинг отам қалай экан? – сўради Дантес паришон ҳолда, – сиз биласизми, соғ-саломатмикан?

– Мен, азизим, отангизни кўрганим йўқ, бироқ ўйлайманки, у соғ-саломат бўлса керак.

– Ҳа, у ўз кулбасидан ҳеч ёққа жилмай ўтиргандир.

– Демак, сиз бўлмасангиз ҳам у ҳеч нарсага муҳтож бўлмаган экан-да.

Дантес илжайиб қўйди.

– Отам жуда мағрур; бошидан қанчалик муҳтожлик кечирмасин, худодан бошқа ҳеч кимдан ёрдам сўрамайди.

– Демак, отангиз ҳузурида бўлгач, бизникига ташриф буюрасиз, шундайми?

– Яна бир карра узр, жаноб Моррель, менинг яна бир бурчим борки, уни ҳам бажо келтириш мен учун қарзи қиёматдир.

– Э, шундай денг! Каталанида ҳам сизни худди отангиз каби сабрсизлик билан қутаётганларини унутиб қўйибман – у тенги йўқ гўзал Мерседес-да!

Дантес жилмайди.

– Э, гап бу ёқда экан-ку! – давом этди арматор. – «Фараон» қачон келади, деб уч марта сўраб келган эди. Бунинг боисини мана энди англадим. Эдмон, маликангиз гўзалларнинг гўзали, жуда бахтли экансиз!

– У маликам эмас, менинг қайлиғим, – деди жиддий тусда денгизчи.

– Баъзан иккисининг фарқи бўлмайди, – деди кулиб арматор.

– Бунинг бизга дахли йўқ, – жавоб берди Дантес.

– Майли, Эдмон, сизга жавоб. Сиз менинг ишларимни жуда бошлаб бажо келтирдигиз, энди мен ҳам сизга ишларингизни битириб олмоқ учун эркинлик бермоғим лозим. Пулдан қалайсиз? Керак бўлса берайин?

– Йўқ, эҳтиёж йўқ. Сафар вақтидаги маошларим шундай тахи бузилмай турибди. Бу деярли уч ойлик маош.

– Жуда батартиб одам экансиз, Эдмон.

– Жаноб Моррель, биласизки, отам камбағал одам.

– Биламан, биламан, сиз ибратли ўғилсиз. Боринг, отангиз олдига боринг. Меним ҳам ўғлим бор, уч ой айрилиқдан қайтган ўғлимнинг мен билан учрашувига бирор киши ҳақиқат бергудай бўлса, мен ҳам ўша кишидан жуда хафа бўлган бўлардим.

– Демак, менга рухсатми? – деди йигитча таъзим қилиб.

– Менга бошқа гапингиз бўлмаса, боринг.

– Бошқа гапим йўқ.

– Капитан Леклер ўлиш олдидан менга сиздан хат йўлламаганмиди?

– У хат ёзишга ожиз эди... Саволингиз ёдимга бир нарсани келтирди. Сиздан икки ҳафталик таътил сўрайман.

– Тўй учунми?

– Ҳам тўй, ҳам Парижга бориб келиш учун.

– Бўпти, майли. Биз олти ҳафтача юк тушириш билан банд бўламиз, уч ойсиз денгизга чиқолмаймиз. Шундай бўлса-да, уч ой ўтди деганда шу ерда ҳозир бўлмоғингиз керак, – деди сўзини давом эттириб арматор денгизчининг елкасига қоқиб, – «Фараон» ўз капитанисиз сафарга чиқолмайди.

– Ўз капитанисиз! – қичқириб юборди Дантес, унинг қувончдан кўзлари чақнаб турарди. – Астароқ гапиринг, жаноб Моррель, чунки ҳозир сиз дилимдаги сирли тилагимни айтдингиз. Мени сиз «Фараон»нинг капитани қилиб тайинламоқчимизсиз?

– Агар якка ўзим хўжайин бўлганимда шу заҳотиёқ қўлимни бериб, «Иш битди, тамом-вассалом!» деб қўя қолардим. Афсуски, шеригим бор. Сиз италянларнинг мақолини билсангиз керак: «Шериги борнинг хўжайини ҳам бўлади». Бироқ ишнинг ярми битган, чунки икки овоздан бири сизники. Иккинчисини ҳам сизга тобе этишни менга қўйиб бераверинг.

– Оҳ, жаноб Моррель! – деди қичқириб йигитча кўзлари ёшга тўлиб, арматорнинг қўлини сиқаркан, – сизга отам ва Мерседес номидан миннатдорчилик билдираман.

– Бўпти, бўпти, Эдмон! Отангиз ҳузурида ҳам, Мерседес ҳузурида ҳам бўлиб, уларни хурсанд қилинг, сўнг қайтиб келинг.

– Истасангиз қирғоққа ўтказиб қўяй?

– Раҳмат. Мен бу ерда қолиб, Данглар билан ҳисоб-китобларни кўздан кечирай. Сафарда ундан мамнун бўлгандирсиз?

– Мамнун бўлдим ҳам, бўлмадим ҳам. Бир дўст сифатида ундан хурсанд эмасман. Бир гал у билан жанжаллашиб қолдим-да, қизиққонлик қилиб Монте-Кристо оролида ўн минутча тўхташни ва жанжални узил-кесил ҳал этишни таклиф қилдим. Бу тентаклик эди, албатта, бундай демаслигим керак эди. У таклифни рад этиб, ақлли иш қилди. Ана ўшандан бери у мени жуда ёмон кўриб қолди чамамда. Бух-

галтер сифатида унга ҳеч қандай эътироз билдириш мумкин эмас. Сиз ҳам унинг хизматида мамнун бўлурсиз албатта.

– Бироқ Дантес, очигини айтинг-чи сиз «Фараон»га капитан бўлсангиз, Данглар билан бирга ишлармидингиз?

– Жаноб Моррель, капитан бўлиб ишлайманми, унинг ёрдамчиси бўлибми, барибир, мен хўжайинларим ихлос қўйган кишиларни ҳаминша ҳурмат қиламан.

– Жуда тўғри, Дантес, сиз жуда ажойиб йигитсиз, жуда ажойиб. Қани энди, жўнанг: кўриб турибманки, тоқатингиз тоқ бўлиб, типирчилаб турибсиз.

– Демак, мен таътилдаман-а?

– Бораверинг деяпман-ку, ахир.

– Қайиғингизни олсам майлими?

– Олинг.

– Хайр, жаноб Моррель. Минг-минг раҳмат сизга.

– Хайр, Эдмон. Омадингизни берсин!

Ёш денгизчи ирғиб қайиққа минди, рулга ўтирди-да, Каннебьер кўчаси томон ҳайдашни буюрди. Икки матрос эш-какни зўр бериб эша бошлади. Қайиқ зич-зич қайиқлар орасидан, икки ёнда саф тортган кемалар ўртасидаги тор жойдан ўтиб, Орлеан қирғоғига жадал йўл олди.

Арматор уни то қирғоққача жилмайиб кузатди ва ирғиб тош кўчага тушганини, саҳармардонда то кеч соат ўнгача машҳур Каннебьер кўчасини тўлдириб сайр қиладиган оломон орасига шўнғиб кетганини кўриб турди. Фокеяликлар бу кўчани жуда кўкларга кўтариб: «Парижда ҳам Каннебьер кўчаси бўлсайди, Париж ҳам кичкина Марсель бўлиб қоларди», деб мақташади.

Арматор аданглаб, орқасида турган Дангларни кўриб қолди. Данглар гўё унинг буйруғига мунтазирдай кўринса-да, икки кўзи ёш денгизчида эди. Лекин бир вақтнинг ўзида ёш денгизчини кузатиб турган бу икки қарашда тамоман бир-бирига қарши икки хил маъно бор эди.

II. ОТА ВА ЎҒИЛ

Нафрат ўтида жизғанак бўлаётган Данглар арматор олдида ўз ўртоғини балчиққа бўлғайверсин, биз Дантесни қузатиб борайлик. У Каннебьер қўчасини бошидан охирига-ча босиб ўти-да, Ноайль қўчасини орқада қолдириб, Мельянски хиёбонининг чап томонидаги бир уйга кирди, қоғ-қоронғи зинапоядан чопқиллаб бешинчи қаватга кўтарилди, бир қўли билан панжарани ушлаб, иккинчи қўли билан гупиллаб ураётган юрагини босиб, ярим очиқ эшик олдида тўхтади. Эшик тирқишидан кулбадаги ҳамма нарса кўри-ниб турарди.

Унинг отаси мана шу кулбада истиқомат қиларди.

«Фараон»нинг келганини ҳали чол эшитгани йўқ. У стул-га чиқиб, титроқ кўллари билан дераза пардаларини тузат-япти. Шу пайт кимдир тўсатдан уни орқасидан қучоқлаб олди. Таниш овоз эшитилди:

– Ота!

Чол қичқириб орқасига ўгирилди-да, ўғлини кўриб, унинг қучоғига отилди. Чолнинг аъзойи баданини титроқ босган эди.

– Нима бўлди сизга, ота? – сўради ўғли ташвишга тушиб.
– Тобингиз қочганми?

– Йўқ, йўқ, азизим Эдмон, кўзим, жигарбандим, соғман, соғ! Бироқ мен сенинг келишингни кутмаган эдим... Сен мени шошилтириб қўйдинг... бу хурсандчиликдан, ҳа, жуда қувониб кетдим-да. Э, тангрим! Чамамда, ўлаётганга ўхшайман.

– Тинчланинг, отажон, тинчланинг, қаршингизда мен турибман, мен – ўғлингиз Эдмон! Қувонч соғлиққа зарар етказмайди дейишади. Шунинг учун ҳам мен тўғри кириб келавердим. Намунча олайиб қарайсиз, отажон, қўйинг, ундай қилманг, эс-ҳушингизни йиғинг, табассум-да қаранг менга. Мана мен уйга қайтиб келдим, энди бизга фақат яхшилик ёр бўлади, фақат яхшилик!

– Жуда соз, – деди чол, – аммо қандай қилиб яхшилик ёр бўлади? Бундан кейин биз ҳижрон азобини тортмаймизми?.. Қани, ўғлим, бахтингни ҳикоя қилиб бер менга...

– Аввало шуни айтайинки, мен бутун бошли бир оиланинг мусибатидан бахтиёр бўлиб қувонаётганим йўқ,

асло! Худо сақласин бундай бахтдан. Тангримга аёнки, менга бундай бахтнинг кераги йўқ. Бахт қуши ўзи келиб қўнди бошимга, шу сабабли қайғуришдан ожизман. Капитан Леклер вафот этди, эндиликда Моррелнинг ҳомийлиги остида унинг ўрнини олишим эҳтимолдан узоқ эмас. Тушундингизми, отажон! Йигирма ёшимда капитан бўламан, йигирма ёшимда-я! Бир юз луидор маош, бунинг устига яна фойдадан улуш! Ахир, мен камбағал бир матрос – шундай бўлишини хаёлимга келтира олармидим?

– Тўғри, ўғлим, – деди чол, – бу жуда катта бахт.

– Мен истардимки, дастлабки пулгаёқ сиз ломоносла-рингиз, настурцияларингиз ва дукчўпларингиз учун боғроғ-лик уй сотиб олсангиз... Ҳой, отажон, нима бўлди сизга? Беҳуд бўляпсизми?

– Ҳечқиси йўқ, ўғлим... Ҳозир ўтиб кетади!

Чол ҳолдан тойди-да, орқага ташлади ўзини.

– Отажон, ҳозир! Бир стакан вино ичинг, қувват беради сизга. Винонгиз қаерда?

– Ҳожати йўқ, ахтарма, кераги йўқ, – деди чол ўғлини тўхтатиш учун.

– Нега кераги йўқ!.. Вино қаерда, айтсангиз-чи?

Эдмон шкафни тинтий бошлади.

– Овора бўлма... – деди чол. – Вино йўқ.

– Нега йўқ? – қичқириб юборди Дантес. У ҳаяжонланганча гоҳ чолнинг буришиб кетган юзларига, гоҳ бўм-бўш шкаф токчаларига қарарди. – Нечун вино йўқ? Пул етмади-ми, отажон?

– Сен қошимда экансан, ҳамма нарса муҳайё, ҳеч нарса-га муҳтож эмасман энди, – жавоб қилди чол.

– Чамамда, – деди оҳиста Дантес юзидаги терни артиб, – бундан уч ой илгари кетаётиб мен сизга икки юз франк қолдириб кетгандим.

– Тўғри, Эдмон, бироқ сен кўшнимиз Кадрусдан олган қарзни қайтаришни унутган экансан: у буни менинг эсимга солди-да, агар тўламасанг, жаноб Моррелга бораман, деди. Бу сенинг ишинга шикаст беради, деб қўрқдим...

– Сўнг нима бўлди?

– Тўладим.

– Ахир мен Кадруссдан бир юз қирқ франк қарз эдим-ку! – деди қичқириб Дантес.

– Тўғри, – деди ғулдираб чол.

– Қарзни уша мен қолдирган икки юз франкдан тўладингизми?

Чол бошини ирғатди.

– Қолган олтмиш франк билан бир ой яшадингизми?

– Менга шу ҳам етиб-ортади, – жавоб қилди чол.

– Э, тангрим! – оҳ тортди Эдмон отаси олдиди тиз чўкиб.

– Сенга нима бўлди, ўғлим?

– Бу гуноҳимни ўзим асти кечирмайман.

– Қўй бу номаъқул гапни, – деди чол илжайиб. – Мана, сен қайтиб келдинг, энди ҳаммаси эсдан чиқади-кетади. Ахир бундан кейин ҳамма ишимиз яхши бўлади-ку.

– Тўғри, мен қайтиб келдим, – деди йиғитча, – яхши орзулар билан қайтдим, бир оз пул ҳам келтирдим... Мана отажон, олинг буларни, олинг ва дарров айтинг, бирор нарса сотиб олиб келишсин.

Дантес столга ўн иккита олтин танга, беш-олти беш франклик танга ва чақалар ташлади.

Қари Дантес қувониб, юзига қон югурди.

– Кимники бу? – сўради у.

– Ўзимники... меники... Меники... бизники, отажон! Олинг, емакликлар олдинг, пулни аямай кўпроқ олдираверинг, мен эртага яна келтираман.

– Тўхта, ўғлим, тўхта, – деди чол жилмайиб, – мен буларни оз-оздан сарф қилавераман, агар бирданига кўп-кўп олсам, одамлар ўғлини шунинг учун кутиб ўтирган экан, деб ўйлашлари мумкин.

– Хоҳлаганингизни қилинг, ота, бироқ даставвал хизматкор аёл топинг, якка туришингизга энди йўл қўймайман. Кемадаги хонамда бекитиқча олиб келган кофе ва ажойиб тамаки бор, эртагаёқ уларни ҳам олиб келиб бераман. Жим! Кимдир келяпти.

– Кадрусс бўлса керак. Келганингни эшитгандир-да, эсон-омон қайтиб келганингни сўраб, табрикламоқчидир.

– Бу одам тили бошқа-ю дили бошқа нусхалардан, – деди шивирлаб Эдмон, – ҳа майли, ҳар қалай қўшнимизку, бизга унча-мунча ёрдам ҳам берди. Уни, ота, навозишла, кутиб олинг.

Эдмон сўзини тугатмасданоқ эшиқдан Кадрусснинг қолқора соқолли башараси кўринди. У йиғирма беш-йиғирма олти ёшларга кириб қолган. Касби тикувчилик бўлганидан қўлида бир парча мовут, кийим тикиш тараддуида бўлса керак.

– Ҳў! Эдмон, келибсиз-да, – деди у марселликлар талаффузида, илжайиб, оппоқ тишларини кўз-кўз қилиб.

– Ҳа, кўшни, мана, қайтиб келдим, агар эҳтиёж бўлса хизматингизга ҳозирман, Кадрусс, – жавоб қилди Дантес, бу одамни дилида ёқтирмаслигини сездирмай.

– Қуллуқ-қуллуқ, Хайриятки, мен ҳеч нарсага муҳтож эмасман, ҳатто раъзан бошқалар менинг ёрдамимга муҳтож бўлиб қолишади. (Дантес сесканиб кетди.) Бу гапининг сенга дахли йўқ, Эдмон. Мен сенга қарз бергандим, уни қайтариб бердинг. Яхши қўшнилар шунақа бўлади. Орамиз очиқ энди.

– Сенга ёрдам берган киши билан оранг ҳеч вақт очиқ бўлмайди, – деди Дантес, – қарзга олинган пул қайтарилгани билан ҳали миннатдорлик қарзи қолади, тугамайди.

– Бу ҳақда гапириб ўтиришнинг нима ҳожати бор? Ўтган гапга саловот. Ке, яхшиси, сафардан бахтиёр қайтганинг тўғрисида гаплашайлик. Мен жигарранг мовут ахтариб портга борган эдим. У ерда жўрам Дангларни учратдим.

«Ия, Марселга кеп қолдингми?» – деб сўрадим ундан.

«Ҳа, кўриб турибсан-ку».

«Сен Смирнададирсан деб ўйлагандим».

«У ерда бўлишим ҳам мумкин эди, чунки тўғри уша Смирнадан келаётирман».

«Бизнинг Эдмон қаерда?»

«Отасиникида бўлса керак» – деди у. Бунни эшитибоқ биродаримни табрик қилгани келдим, – сўзини давом эттирди Кадрусс.

– Кадрусс жуда яхши, бебаҳо одам-да, бизни жуда яхши кўради! – деди чол.

– Албатта, албатта яхши кўраман ва ҳурмат қиламан, чунки ҳалол кишилар кам бу дунёда... Биродар, жуда бойиб кетгандирсан энди? – деди машиначи столга Дантес ташлаган олтин ва кумуш пуллар уюмини кўриб.

Қушнисининг қора кузларида очқузлик аломатларини кўрган йигитча:

– Булар менинг пулим эмас, – деб жавоб қилди. – Отамга, сиз муҳтожлик кўргандирсиз, деб хавотир олгандим деган эдим, у мени хотиржам қилиш учун ҳамёнида бор пулини столга тўкиб солди. Пулларингизни олиб жойига қўйинг, ота. Бироқ қўшнимизнинг пулга эҳтиёжи бўлса, марҳамат.

– Йўқ, дўстим, – деди Кадрусс, – менга кераги йўқ, худога шукур, хунарим бор экан, туқ-тўкинман. Бу пулларни эҳтиёт қил, улар ҳеч маҳал ортиқчалик қилмайди. Таклифинг учун раҳмат, олмасам ҳам олгандай бўлдим.

– Мен буни чин юракдан айтдим, – деди Дантес.

– Ишончим комил. Демак, Моррель билан жуда иноқ экансан-да? Оббо, қув-э!

– Жаноб Моррель менга ҳамиша меҳрибонлик қилди, – деди Дантес.

– Шундай экан, меҳмонга чақирса бормай, бекор қибсан-да.

– Нега бормадинг? – сўради чол Дантес. – У сени меҳмонга чақирганмиди?

– Ҳа, ота, овқатга чақирганди, – жавоб берди Дантес кулиб. Уғлини арматор бунчалик ҳурмат қилганини эшитиб отаси ҳайратда қолганди.

– Нега бормадинг, уғлим? – сўради чол.

– Тезроқ ҳузурингизда бўлай дедим-да, отажон, – деди йигитча, – жуда соғингандим, сабр-тоқат қилолмадим.

– Моррель хафа бўлгандир, – деди сўзини давом эттириб Кадрусс. – Капитан бўлиш орзусида экансан, арматорнинг сўзини қайтариш ярамайди.

– Мен боролмаслигимнинг сабабини айтдим, у англаган бўлса керак.

– Капитан бўлмоқ учун хўжайинларга бир оз хушомат қилиб турмоқ позим.

– Мен бусиз ҳам капитан бўларман, деб умид қиламан, – жавоб қилди Дантес.

– Жуда соз, жуда соз! Бундан барча дўстларинг шод бўлади. Муқаддас Николай қалъаси орқасида бир зот борки, унинг бундан боши осмонга етади.

– Мерседесми? – сўради чол.

– Топдингиз, ота, – деди Дантес. – Мана, сизни кўрдим, худога шукур, соғ-саломат экансиз, ҳеч нарсага муҳтож эмас экансиз, энди руҳсат қилинг, Каталанига борай.

– Бора қол, болам, бор, – жавоб берди кекса Дантес, – парвардигор, мен билан сенга қилгандек, сен билан хотинингга ҳам раҳм-шафқат қилсин, ўзи мададкор бўлсин.

– Хотинингга? – деди Кадрусс. – Нега шошяпсиз, менимча ҳали Дантес унга уйлангани йўқ-ку!

– Тўғри, ҳали уйланганим йўқ, бироқ яқинда уйланишим эҳтимолдан узоқ эмас.

– Ҳар қалай, тезроқ қайтиб келиб, яхши қилдинг, – деди Кадрусс.

– Нега энди?

– Чунки Мерседес жуда соҳибжамол қиз, бундай гўзалларнинг хуштори кўп бўлади. Айниқса Мерседеснинг кўйида гирдикапалак бўлиб юрганлар саноксиз.

– Чинданми? – деди Дантес табассум-ла. Унинг кўзларида ташвиш сезилиб турарди.

– Чиндан, ҳа, чиндан, – давом эттирди сўзини Кадрусс. – Бунинг устига югуриб юрганлар қизларнинг ҳаваси келадиган, хуснда ҳеч кимдан қолишмайдиган йигитлар. Бироқ сен тезда капитан бўлиб оласан, шунинг учун сени рад этмаслар, албатта. Бунга ўзингнинг ҳам фаҳминг етиб тургандир.

– Демак, – деди Дантес кулиб, – демак, мабодо капитан бўлолмай қолсам...

– Ҳм!.. Ҳм! – пинғирлади Кадрусс.

– Аммо мен хотин-қизлар ҳақида, айниқса Мерседес ҳақида сизга қараганда яхшироқ фикрдаман, шу сабабли ҳам, капитан бўламанми, бўлмайманми, барибир Мерседес менга содиқлигича қолади.

– Ундай бўлса яна яхши, – деди Кадрусс, – яна яхши! Уйланар экансан, албатта содиқлигига ишонишинг керак. Бироқ шундай бўлса-да, вақтни ўтказма, бор, келганингни билсин, орзуларингни тўкиб сол.

– Кетдим, – деди Эдмон.

У отасини ўпди, Кадруссга бош ирғатди-да, чиқиб кетди.

Кадрусс чолнинг олдига яна бир оз ўтириб, хайрлашиб чиқди-да, уни Сенак кўчаси бурчагида кутиб турган Данглар олдига борди.

– Хўш, нима бўлди? – сўради Данглар. – Кўрдингми уни?

– Кўрдим, – жавоб берди Кадрусс.

– Капитан бўлмоқчи эканини айтдими сенга?

– У худди ҳозироқ капитан бўлиб қолгандек гаплашди.

– Ҳали шунақа дегин? – деди Данглар. – Жуда ҳовлиқиб қопти-да!

– Чамамда Моррель ваъда берган шекилли...

– У жуда ўзида йўқ хурсанд дегин?

– Ҳовлиқишини айтмайсанми?! Ҳатто кеккайиб катта мансабдордек менга ёрдам бериш нияти борлигини айтди, гуё банкиру менга пул бермоқчи бўлди.

– Сен рад қилдингми?

– Рад қилдим. Қарзга олсам бўларди, чунки биринчи бўлиб мен унга умрида кўрмаган пулни қарз берганман. Мана энди жаноб Дантес ҳеч кимнинг ёрдамига муҳтож эмас: у яқинда капитан бўлади!

– Бироқ ҳали унинг капитан бўлишига анча бор!

– Очиғини айтсам, унинг капитан бўлмагани яхши, – деди сўзини давом эттириб Кадрусс, – капитан бўлиб қолса борми, биз билан гаплашмай қўя қолади.

– Агар биз истасак, – деди Данглар, – у ҳозирги ҳолича қолади, ҳатто ундан ҳам пасайиб кетади.

– Нима деяпсан ўзинг?

– Ҳеч нима, шундай ўзим. У ҳалиям гўзал каталанкага хушторми?

– Жуда шайдойи: у аллақачон гўзалининг ҳузурига юғуриб кетди. Лекин янглишмасам, шу иши учун унинг дипломи сиёҳ қилсалар керак.

– Очиқроқ гапир!

– Нега?

– Бу сен уйлагандан ҳам муҳимроқ. Уни, ахир сен ёқтирмайсан-ку?

– Мен димоғдорларни ёқтирмайман.

– Ундай бўлса каталанка тўғрисида билганларингни айтиб бер менга.

– Мен ҳеч нима билмайман, бироқ бўлажак капитан Эски Касалхона кўчасида бирор касофатга учраши мумкин.

– Нимани кўрдинг у ерда? Гапир.

– Мерседес ҳар гал шаҳарга келганда уни каталанилик ширмон юз, қора кўз, қора соч, новча бир йигит кузатиб юради. Йигитнинг қовоғидан ҳамиша қор ёғиб туради. Мерседес уни амакиваччам деб таништиради. Буни ўз кўзим билан кўрдим.

– Ростдан-а!.. У ўша амакиваччам дегани унинг кетига тушган деб ўйлайсанми?

– Чамамда шундай, йўқса йигирма ёшлик барзанги йигит билан ўн етти ёшлик соҳибжамол қиз ўртасида бундан бошқа нима бўлиши мумкин?

– Дантес Каталанига кетдими?

– Менинг олдимда чиқиб кетди.

– Ҳозир ўша ёққа бориб «Резерв»га кириб бир стакандан вино ичиб ўтирсак, хўб ажойиб янгиликларни эшитишимиз мумкин экан-да.

– Бизга янгиликларни ким айтиб беради?

– Биз Дантес келадиган йўлда бўламиз ва унинг афт-ангоридан қандай воқеа юз берганини билиб оламиз.

– Кетдик, – деди Кадрусс, – фақат харажат сендан.

– Албатта, – деди Данглар.

Иккиси илдам-илдам қадам ташлаб белгиланган томонга йўл олишди. Майхонага кириб ўтиришди-да, бир шиша вино ва иккита стакан буюришди.

Ўн дақиқа олдин майхона ёнидан Дантес ўтиб кетган экан. Буни чол Памфилдан билиб олишди.

Икки оғайни Дантеснинг Каталанидалигига ишончи комил бўлгач, ёш чинорлар тагига ўтиришди. Чинорларнинг шохларидаги сон-саноксиз қушлар шўх чуғурлашиб навбахорнинг дастлабки очиқ кунларини қутламоқда эдилар.

III. КАТАЛАНИЛИКЛАР

Икки оғайни чақнаб турадиган мальга виносини симириб, қулоқларини динг қилиб йўлга тикилганча ўтирган ердан юз метрча наридаги, қуёш куйдирган, изғирин ялаган тақир тепа орқасида Каталани қишлоғи жойлашган.

Кунлардан бир кун қандайдир сирли кўчманчилар Испаниядан келиб ана шу бир парча ерга қўнишди ва шу ерда муқим бўлиб қолишди. Уларнинг қаердан келганини ҳеч ким билмас, тилига ҳам ҳеч ким тушунмасди. Провансаль тилини биладиган бошлиқлардан бири Марсель шаҳри ҳокимидан бўш ётган бурунни сўраб олди, сўнг улар қадимги денгизчилар сингари, кемаларини ўша ерга чиқариб қўйишди. Шундан уч ой ўтгач, ана шу дайдиларни олиб келган ўнга яқин кема атрофида кичкина қишлоқча барпо этилди. Бу кўркам, ярим мавритианча, ярим испанча қишлоқда ҳали-ҳозиргача ўша одамларнинг авлодлари яшайди. Улар ҳозир ҳам ота-бувалари тилида гапиришади. Уч-тўрт аср бўптики, улар гала-гала кушдек қўнганлари – шу бурундан ҳеч ёққа жилишмайди. Марсель аҳолиси билан қайинқудачилик ҳам қилишмайди. Бир-бирларига қиз бериб, бир-бирларидан қиз олишади. Ўз ватани тилини қандай сақлаб келаётган бўлсалар, урф-одатларини ва кийим-кечакларини ҳам сақлаб келяптилар.

Китобхонни биз билан бирга қишлоқнинг якка-ю ягона кўчасидан бориб, уйлардан бирига киришга таклиф этамиз. Уйнинг деворлари қуёш нуридан заррин тусга кирган; ичи эса Испан меҳмонхоналари каби оппоқ бўёқ-ла безалган. Қора соч ва хумор кўз сулув қиз парда деворга суянганча, бағоят нозик ва чиройли бармоқлари билан арчагул шохчасини ҳадеб эзгилаяпти. Оёғи остига тўкилган гуллар ва япроқларнинг сон-саногини йўқ. Қуёшда қорайган қўллар тирсагигача очик, Венера Арлская қўлларининг нусхасига ўхшаш бу қўллар ҳаяжондан титраб турибди. Қиз, сабртоқати тугаб, енгил оёқлари билан ер тепаркан, гулдор қизил пайпоғи остидан хушбичим, бежирим болдирлари кўриниб турарди. Қиздан уч қадам нарида йигирма-йигирма икки қовун пишигини кўрган, қадди-қомати келишган йигит курсида чайқалаб ўтирибди. Унинг ўкич ва хавотирга тўла кўзлари қизда. Унинг қарашларида сурбетлик сезилиб турарди, аммо қизнинг ўқрайиб қарашлари йигитнинг попугини пасайтириб қўярди.

– Мерседес, бу ёққа қара, – дерди йигит, – пасха ҳам яқинлашиб қолди, тўй учун жуда соз пайт... Ахир, менинг саволимга жавоб бергин.

– Фернан, мен сенга юз карра жавоб қилдим. Ҳадеб сўрайверасанми? Ахир бу ўзингга жавр-ку.

– Яна қайтар, ўтиниб сўрайман сендан, қайтар яна, токи мен тўла ишонч ҳосил қилайин. Юзинчи марта қайтариб бўлса ҳам яна айт: яъни, сен ўз онанг фотиҳа бериб кетган менинг муҳаббатимни рад этасан, бахти қаро қиласан мени, мен ўликманми, тирикманми, бунинг сен учун ҳеч аҳамияти йўқ! Э, парвардигор! Мана, ўн йилдирки, сенга умр йўлдоши бўламан деб умид қилиб келдим. Мерседес, эндиликда ҳаётимнинг ягона мақсади ана шу умиддан жудо бўламанки, а?

– Сенинг бу орзу-тилагингни бошданоқ мен қўллаб-қувватлаганим йўқ, – жавоб қилди Мерседес, – сени мафтун этишга жилла бўлса-да, уринганим ҳам йўқ, шу туфайли мендан ўпкалашга ҳаққинг йўқ. Мен ҳамиша сенга: сени бир акам сифатида яхши кўраман, ана шу қардошларча дўстликдан бўлак ҳеч нарса кутма мендан, чунки бошқага кўнгил қўйганман, деб келдим. Ахир шундай демаганмидим мен сенга, Фернан?

– Биладан, Мерседес, биламан, – деди йигит қизнинг сўзини бўлиб... – Ҳа, сен ҳамма вақт саволимга ана шунақа шарт-шартта жавоб бериб, дилимни пора-пора қилиб келяпсан, бироқ каталаниликлар фақат ўз элатига эрга чиқиши керак, бу муқаддас қонунни сен унутиб қўйяпсан.

– Фернан, бу гапинг хато, бизнинг элатда ўзининг киши-сига уйланиш қонун эмас, шунчаки бир одат бўлиб қолган, сен бу одатни пеш қилиб юрма, фойдаси йўқ. Пешанангда бори шу экан, буни унутма, Фернан. Ҳозирча сени эркалатиб ўз эркингга ташлаб қўйишибди: бугун бўлмаса эртага ҳарбий хизматга чақиришлари турган гап. Ана ўшанда, солдат бўлиб қолганингда, мен бечора бахтсиз, бир чақасиз етимчани нима қиласан? Ахир менинг отамдан онамга, онамдан менга мерос қолдирилган бир вайрона қулба-ю, увада тўрдан бошқа ҳеч нарсам йўқ! Онамнинг қазо қилганига бир йил бўлди, роса бир йил! Мен эса бир гадоё каби яшаб келяпман, Фернан, буни кўз олдингга бир келтириб кўр! Баъзан ўзингни менинг ёрдамимга муҳтождек қилиб кўрсатасан, бироқ тутилган балиққа шерик бўлиш учун шундай қилаётганинг билиниб туради. Мен бунга рози

бўлиб, индамайман, чунки иккимизнинг отамиз ака-ука эди, чунки иккимиз болаликдан бирга ўсиб-ундик, шунинг учун ёрдамингни рад этсам дилингни оғритган бўлардим. Лекин сен тутган балиқдан тушаётган пул (гарчи унга тўр учун ип сотиб олсам-да) садақадай гап.

– Барибир эмасми, Мерседес! Камбағал ва ёлғиз бечора қиз бўлсанг ҳам менга Марселдаги энг бой армяторнинг, энг бадавлат банкирнинг қизидан азизсан! Биз бечора га-доларга вафодор хотин ва эпчил бекадан бўлак нима ҳам керак? Сендан яхши хотинни мен қаердан топдим, энди?

– Фернан, – деди Мерседес бошини силкитиб, – унча эпчил бўлмаса-да, бека бўлиш мумкин, лекин эрини эмас, бошқани севадиган аёл вафодор бўлишига ҳеч ким кафил бўлолмайди-да. Самимий дўст бўлайлик, шунга рози бўл, чунки сенга шу дўстликдан бошқа ҳеч нарса ҳады қилолмайман, тушундингни, бошқа ҳеч нарса!

– Тушуниб турибман, – деди Фернан, – сен ўз қашшоқлигинга чидаб келяпсан, аммо менинг қашшоқлигим сени ваҳимага солмоқда. Бироқ шуни унутмагинки Мерседес, агар сен мени севсанг, бахт кушини елкамга қўндириб олишга қодирман. Сен менинг ишимни олчи қиласан, ана шундагина мен бойиб кетаман. Балиқчиликни ташлайман; идора ходими бўлиб ишлашим, савдогарлик қилишим мумкин.

– Буларнинг биронтасини сен эплай олмайсан, Фернан. Сен солдатсан, хайриятки уруш йўқ, агар уруш бошланса сен Каталанида бир дақиқа ҳам туролмайсан. Балиқчилигиндан қолма. Ҳақиқий ҳаёт мен учун янада оғирлашмасин десанг, афсонавий қасрлардан воз кеч; мен билан эса дўстона алоқада бўл, фақат дўстона. Мендан бошқа ҳеч нарса таъма қилма.

– Бу гапинг тўғри, Мерседес, мен денгизчи бўламан: бу-вамнинг кийимлари (сен улардан нафратланасан) ўрнига лакланган шляпа, ола-була фуфайка, тугмалари лангар суратли кўк камзул кийиб оламан. Сенга яхши кўринмоқчи бўлган одам ана шундай либосда бўлиши керак-да, Мерседес?

– Бу билан нима демоқчисан? – сўради Мерседес кўзларини Фернанга ўқдай тикиб, – нима демоқчисан?.. Тушунмадим гапинга.

– Мен шуни демоқчиманки, Мерседес, сен худди мен ҳозир айтган кийимдаги кишини кутяпсан, менга дағаллик ва шафқатсизлик қилаётганингни сабаби ҳам мана шунда. Бироқ сен кутаётган одам бетайин, субутсиз бўлиши ҳам мумкин, ёки денгиз унга вафо қилмас.

– Фернан! – қичқириб юборди Мерседес. – Сени олижаноб инсон деб юрардим, маълум бўлдики, хато қилган эканман. Рашк қилиб, бировга худонинг газабини тилаётибсанми, демак, сен ёвуз экансан, ёвуз! Тўғри, яширмайман: мен ўша сен айтган одамни кутяпман, чунки уни севаман. Мабодо у қайтиб келмаса, субутсиз деб ундан гина ҳам қилмайман, балки, аксинча, умрининг охирги дақиқасигача у мени севиб дунёдан ўтди, дейман.

Каталанилик муштарини қисди.

– Мен сени севаганим учун ундан қасос олмоқчисан Фернан, буни важоҳатингдан сезиб турибман. Каталанича пичоғингни унинг ханжарига рубару қилмоқчисан! Оқибатда нима бўлади? Мағлубиятга учрасанг, менинг дўстлигимдан ажраласан, голиб чиқсанг-чи, унда менинг сенга бўлган дўстлигим нафратга айланади. Шуни яхши тушуниб олгинки, қиз севган киши билан қиличбозлик қилиб қизнинг муҳаббатига муяссар бўлиш маҳол. Аммо мен аминманки сен, Фернан, ёмон фикрларга берилиб кетмайсан. Хотининг бўлолмас эканман, демак, сен мени дўстим, синглим деб биласан-да, шунга кўникиб кетасан. Яна шуниси ҳам борки, – деди кўзлари жиққа ёшга тўлган Мерседес, – ҳозир ўзинг айтгандек, бу денгиз маққор, мана унинг кетганига роса тўрт ой бўлди, дараги йўқ, шу тўрт ой ичида нечадан-неча бўронлар-тўфонлар юз бердики, мен уларни санаб тинкам қуриди!

Фернан бепарво эди. У ҳатто Мерседеснинг юзларидан оқиб тушаётган ёшларни артиб қўйишга уринмади ҳам, аслида у бу маликанинг ҳар бир томчи кўз ёшига бир стакандан ўз қонини ҳады қилишга тайёр эди. Бироқ бу кўз ёшлар бошқа киши йўлида тўкиляпти, ҳа бошқа киши йўлида.

Фернан ўрнидан турди-да, кулбанинг у ёқ-бу ёғига юрди, сўнг Мерседес қошида тўхтади.

– Менга қара, Мерседес, – деди у, – яна бир карра жавоб бер: қарор қатъийми?

– Мен Эдмон Дантесни севаман, – деди қиз оҳистагина,
– Эдмондан бўлак ҳеч ким менинг эрим бўлолмайди.
– Ҳамиша фақат уша йигитни севасанми?
– Ҳаётимнинг охирги нафасигача.
Орзу-умиди чилпарчин бўлиб, тарвузи қўлтиғидан тушган Фернан оҳ тортиб бошини қуйи ташлади. Сўнг бирдан бошини кўтарди-да, тишларини гижирлатиб сўради:
– Мабодо у ўлган бўлса-чи?
– Унда мен ҳам ўламан.
– Сени унутиб юборган бўлса-чи?
– Мерседес! – ташқаридан шўх овоз эшитилди. – Мерседес!

– Оҳ!.. – деб қичқириб юборди қиз, қувонч ва севгидаи маст бўлиб. – Мана, кўрдингми, у келди, мени унутмабди, ҳа, унутмабди!

Қиз эшикка отилди-да, уни очиб қичқирди:

– Эдмон, бу ёққа кел! Мен бу ердаман!

Фернан ранги қув ўчиб, дағ-дағ қалтираганча, худди тўсатдан илонга кўзи тушган йўловчидек орқасига тисарилди ва ўзи ўтирган стулга қоқилиб кетиб, беҳол унга чўкди.

Эдмон билан Мерседес кучоқлашиб кетишди. Мерседеснинг жазирама офтоби очиқ эшиқдан ўтиб, икки ошиқ устига заррин нурларини сочди. Дастлабки онларда уларнинг кўзларига ҳеч нарса кўринмасди. Икки бениҳоя бахтиёр, қувонч-ла маст-аласт бўлди-ю бутун дунёни унутди-қўйди, шу онда сўзлари ҳам бир-бирига қовушмасди.

Шу пайт Фернаннинг қоронғилиқда ғира-шира кўриниб турган бадқовоқ чеҳрасига Эдмоннинг кўзи тушиб қолди. Каталанилик йигит беихтиёр камарида осилиб турган पिчоғини ушлаб олган эди.

– Уэр, – деди Дантес қошларини чимириб, – бу ерда уч киши эканмизу, кўрмай қолибман.

Сўнг Мерседесга қараб деди:

– Бу жаноб ким бўладилар?

– Бу жаноб, Дантес, сизнинг энг яқин дўстингиз бўлади, чунки бу йигит менинг дўстим, акам Фернан, сиздан кейин менинг энг яхши кўрган кишим шу, наҳотки танимаётган бўлсангиз?

– Ээ... танидим, танидим – жавоб қилди Эдмон ва бир қўлида Мерседеснинг қўлини маҳкам тутган ҳолда, иккинчи қўлини назокат-ла Фернанга узатди.

Аммо Фернан дўстона узатилган қўлга қўлини бермади, чурқ этмади, ҳайкалдай қотиб тураверди.

Бундан ҳайрон бўлган Эдмон титраб турган Мерседесга ва қовоғидан қор ёғаётган Фернанга синовчан назар ташлади.

Ана шу бир қарашдаёқ ҳамма нарса унга аён бўлди. Эдмон газаб-ла ёнди.

– Мерседес, сенинг қошинга учиб келаётганимда, бу ерда душманни учратаман, деб ҳеч ўйламаган эдим.

– Душман! – қичқириб юборди Мерседес амакиваччасига газаб билан тикилиб. – Наҳотки менинг уйимда душманингни топган бўлсанг! Агар мен шундай бўлади, деб ўйлаганимда, бу уйдан бутунлай воз кечардим, сени қўлтиқлаб Марселга кетардим.

Фернаннинг кўзлари чақнаб кетди.

– Агар сен бирор касофатга учрагудек бўлсанг, меним Эдмоним, мен Моржион бурунига чиқардим-да, ўзимни пастга, тош қояга отардим, – деди Мерседес ниҳоятда вазмин оҳангда. Бу ҳолдан Фернан мудҳиш фикрларини Мерседес энг чуқур жойигача англаб олганини фаҳмлади.

Фернан мурдадек оқариб кетди.

– Аммо, Эдмон, сен хато қиласан, – деб давом этди қиз, – бу ерда сенга душман йўқ, бу ерда акам Фернан бор, мана ҳозир у содиқ дўст каби қўлларингни қаттиқ қисиб омонлашади сен билан.

Шундай деди-ю, қиз каталанилик йигитга амирона тикилди, Фернан эса сеҳрланган кишидек, аста юриб Эдмон олдига келди-да, унга қўлини узатди.

Бутун иродаси қизнинг ҳукмида бўлиб қолган Фернаннинг ёниб турган газаб-нафрати дами чиқиб кетган пуфак каби бўшашди-кетди шу дақиқада.

Бироқ қўли Эдмоннинг қўлига тегиши биланоқ, ундан ортиқ ҳеч нарсага қодир эмаслигини англади-да, уйдан ўқдай отилиб чиқиб кетди.

– Қандай балои азимга дучор қилдинг мени, э, золим фалак! – дерди Фернан бутун вужуди ғаму ғуссадан титраб. –

Бу одамдан мени ким халос этаркин, ким?.. Э... зодим флак!

– Ҳой, каталанилик йигит! Ҳой, Фернан! Қаёққа кетялсан, қаёққа? – деган овоз чиқди шу яқиндан.

Фернан дарҳол тўхтади-да, атрофга қаради, дарахтлар остидаги столда Кадрусс билан Данглар ўтирарди.

– Нега бизнинг олдимишга келмаяпсан? – деди Кадрусс.

– Ёки шошиб турибсану дўстларинг билан омонлашишга вақтинг йўқми?

– Айниқса, дўстларинг олдида лик тўла шиша турганда бундай қилишинг инсофдан эмас-ку! – деди гап қотиб Данглар.

Фернан уларга маъносиз қаради-да, ҳеч нима демади.

– У батамом ақлдан озибди, – деди Данглар оёғи билан Кадруссни туртиб. – Биз хато қилган бўлсагу Дантес ғалаба қозониб тантана қилиб ўтирган бўлса-я, унда нима бўлади?

– Ҳозир аниқлаб оламиз, – жавоб қилди Кадрусс ва йигитга ўгирилиб деди:

– Хўш, каталанилик йигит, бизнинг таклифимизни қабул қиласанми?

Фернан юзидаги терни артди-да, айвончага кирди; соясалқин айвон унинг ҳаяжонини бир оз босиб, ҳолдан тойган вужудига тетиклик бағишлади.

– Салом, – деди у, – мени чақирдингиз шекилли?

Сўнг стуллардан бирига шилқ этиб ўзини ташлади.

– Эс-хушини йўқотиб қўйган кишидек чунон чопиб кетялганингни кўриб, тагин бу ўзини денгизга ташлаб юрмасин деб чақирдим-да, – деди кулиб Кадрусс. – Тавба! Дўстларни фақат вино билан зиёфат қилибгина кўя қолмай, яна тагин уларни сувга чўкишдан ҳам сақлаб қоладилар.

Фернан ух тортибми, ўксинибми, ҳар қалай, қандайдир бўғиқ бир товуш чиқарди-ю, боши шилқ этиб қўлига ташлади.

– Фернан, мен сенга айтсам, – давом этди сўзида Кадрусс ҳар нарсага қизиқаверадиган ва одоб-андишани унутиб қўядиган содда кишилар каби очикдан-очик мақсадга ўтиб, – сен ўлдим-куйдим деб, оҳ уриб юрадиган кишиларга ўхшаб қолибсан.

Кадрусс қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди.

– Ундай эмас, – деди Данглар, – шундай азамат йигит ишқ-муҳаббат борасида бахтсиз бўлиш учун дунёга келмаган. Сен ҳазиллашяпсан.

– Мен ҳазиллашяётганим йўқ, яхшиси, унинг оҳ чекишига назар ташлагин. Қани, Фернан, бошингни кўтариб саволимизга жавоб қил. Ахир дўстлар саломатлигингни сўраганда, жавоб бермай ерга қараб ўтиришинг одобдан эмас-ку!

– Соғман, – деди Фернан муштларини қисиб, бироқ бошини кўтармади.

– Э, энди англадим, – деди Кадрусс жўрасига кўзини қисиб, – гап шундаки, Данглар, Марселнинг энг моҳир баликчиларидан бири, ҳалол ва хушфёъл бу каталанилик йигит Мерседес номли ажойиб гўзал маликага хуштор бўлиб қолган, гўзал малика эса бошқага – «Фараон» кемаси капитанининг ёрдамчисига кўнгил қўйган; «Фараон» эса бугун портга кириб келди... Мана гап қаерда, тушундингми энди?

– Йўқ, тушунолмаяпман, – жавоб қилди Данглар.

– Бечора Фернаннынг таклифини қиз рад этибди, – деди сўзини давом эттириб Кадрусс.

– Хўш нима бўпти? – деди Фернан Кадруссга тикилиб, – Мерседес мустақил қиз, шундай эмасми? – давом этди у аламини кимдан олишни билмаётган кишидай. – Унинг эрки ўзида – кимни истаса ўшани севади.

– Сен бу масалада шундай фикрда бўлсанг, бошқа гап! – деди Кадрусс. – Мен эса, сени каталанилик деб юрардим; айтишларига қараганда, каталаниликлар ўз севгилисини биров илиб кетишига йўл қўядиганлардан эмас. Бунинг устига, айниқса Фернан қасос олишда жуда баттол дейишган эди.

Фернан заҳарханда қилиб, жилмайиб қўйди.

– Ошиқ ҳеч маҳал баттол бўлолмайди, – деди у.

– Ўббў, бечора-э! – деди Данглар унга гўё раҳмдиллик қилаётгандай. – Иложи қанча? У, Дантес бунчалик тез айтди, деб ўйламаган эди, Дантес эҳтимол ўлгандир ёки бошқага кўнгил қўйгандир деб юрган эди. Бу бечора беҳосдан зарбага учради. Бундай зарба айниқса оғир, беомон бўлади.

Ҳеч тўхтамай мальга виносини култ-култ ютаётган ва кайфи анчагина ошиб қолган Кадрусс сўз қотди:

– Ҳар ҳолда шуни эътироф қилмоқ керакки, Дантеснинг омон-эсон қайтиб келишидан фақат Фернаннинг бир ўзи хафа бўляпгани йўқ, албатта, тўғрими Данглар?

– Тўғри бу гапинг, мен яна шунга аминманки, бу можа-ролар уни кўп кулфатларга дучор этади.

Кадрусс Фернанга ва саккиз ёки тўққизинчи гал ўзига вино қуйиб, сўзини давом эттирди:

– Шунга ҳам қарамай, у гўзал Мерседесга уйланади. Ахир у бу ёққа қайтиб келишининг боиси ҳам шу-да.

Вино тўла стаканини лабига теккизиб турган Данглар синовчан кўзларини Фернандан узмас ва Кадрусснинг сўзла-ри унинг бағрини чўғ бўлиб ёндираётганини кўриб турар-ди.

– Тўй қачон? – сўради Данглар.

– Эҳ!.. – деди фиғон бўлиб Фернан, – ҳали тўй ҳақида гап бўлгани йўқ!

– Тўй бўлиши турган гап, – деди Кадрусс. – Дантеснинг «Фараон» кемасига капитан бўлишига ҳеч шубҳа бўлмаган-дек, Мерседеснинг эри бўлиб олишига ҳам ҳеч қандай шак-шубҳа бўлиши мумкин эмас. Тўғрими, Данглар?

Унга теккизиб айтилган бу сўздан Данглар сесканиб туш-ди-да, ўгирилиб Кадруссга тикилди; Данглар бу сўзлар мен-га ғаразгўйлик билан айтиляптимикин, деб ўйлаганди. Бироқ Кадрусснинг кайфдан кўпчиган юзидан ҳасаддан бош-қа ҳеч нарса кўрмади.

– Қани, келинг, – деди у стаканларни тўлдираётиб, – гўзал каталанилик маликанинг эри капитан Эдмон Дантес учун ичайлик!

Кадрусс оғирлашиб қолган қўллари билан стаканни оғ-зига олиб борди-да, бир кўтаришда бўшатди. Фернан эса стаканини чилпарчин қилиб ташлади.

– Тўхтанг! – деди Кадрусс. – Каталани йўлида, тепалик-да бир нарса кўриняптими? Фернан, сенинг кўзинг ўтқир, қарагин. Кайфим ошди шекилли, кўзим хиралашиб кетяп-ти. Ўзинг биласан-ку, вино душман. Икки ошиқ қўлтиқла-шиб боряпганга ўхшайдими? Ё танграм! Бизнинг кўз олди-мизда қучоқлашиб, ўпишяпти-я!

Данглар кўзини лўқ қилиб, Фернаннинг бужмайган юз ҳаракатларини кузатиб турарди.

– Фернан, сиз уларни танийсизми? – сўради у.

– Ҳа, танийман, – жавоб берди бўғиқ овоз билан Фер-нан. – Эдмон билан Мерседес.

– Э! Уларми! – деди Кадрусс. – Мен танимабман. Ҳой, Дантес! Ҳой, гўзал малика! Бу ёққа келинглари! Тўй қачон, тўй! Фернан қайсарлик қилиб айтмаяпти.

– Бас энди, овозингни ўчир! – деди Данглар гўё кайфи ошиб қолган Кадруссни тартибга чақираётган бўлиб. – Оёғингда туролмайсан-ку, ошиқларга халақит бериб нима қиласан. Қўй, Мана, Фернандан ўрнак ол: у анча фаросатли йигит экан.

Дангларнинг ғаламислиги оқибатида қутурган йиртқич каби ғазабга минган Фернан отилиб бориб рақибини томо-ғидан хиппа бўғиш учун ўрнидан турган ҳам эди, ammo қувноқ ва эркин Мерседес бошини ғоз кўтариб ҳаммага бир-бир назар ташлаб чиқди. У қизнинг «Эдмон ўлса, мен ҳам ўламан» деган таҳдидини эслади-да, бўшашиб стулга чўкди.

Данглар ҳамроҳларига – вино ютавериш ақлдан озган Кадрусс ва муҳаббат ўқидан дилпора бўлиб, эс-хушидан аж-ралган Фернанга назар ташлади-да, пичирлади:

– Бу тентаклардан бирон иш чиқмайдиганга ўхшайди. Бирни пианиста, иккинчиси кўрқоқ бир махлуқ. Буларга ишо-нишнинг ўзи хавфли ҳам. Анави ҳасадчи вино ичиб қорни-ни дўппайтиряпти, аслини олганда, у заҳар-заққум ютиши вожиб эди; манави каллаварамнинг ўлгудек севган жона-жон қизини тумшугининг тагидан олиб кетибдилар-у, у ҳеч чора тополмай, аммамнинг бузоғига ўхшаб ғиқ этмай кўз ёши қилиб ўтирибди. Бироқ унинг кўзлари рақибидан қасос олишга жуда моҳир испанлар, сицилияликлар, калабриц-ларнинг кўзига ўхшаб ёниб турибди, муштлири эса буқа-нинг калласини мажақлаб ташлашда тўқмоқдан қолишмай-ди. Демак, бахт қуши Эдмоннинг бошига кўнаркан-да, у гўзалга уйланади, капитан бўлиб олади-ю бизнинг масхара-мизни чиқаради, – деди Данглар заҳарханда илжайиб.

– Ҳой Эдмон! – ҳамон қичқирарди Кадрусс сап ўрнидан туриб, муштини столга тираб туриб. – Ҳой Эдмон! Дўстла-рингни кўрмайсанми? Ёки жуда кибрланиб, кўзингни ёғ босиб қолдими?

– Азизим Кадрусс, асло ундай эмас, – жавоб қилди Дантес. – Мен заррача кибрланганим йўқ, фақат бахтиёрман, бахтиёр! Кибрга қараганда, бахт кишини кўпроқ маст-аласт қилса керак.

– Мана, гап бундай бўпти! – деди Кадрусс. – Жуда болаб жавоб берди! Салом, Дантес хоним!

Мерседес одоб билан эгилиб салом берди.

– Мени ҳали бундай деб атаганларича йўқ, – деди у. – Қуёв қизнинг эри бўлмагунча уни ким қаллиқнинг фамилияси билан атаб чақирса, унга мусибат тилаган бўлади, дейишади бизда. Шунинг учун, сиздан илтимос қиламан, мени Мерседес деб чақиравеинг.

– Қўшним Кадрусс айбдор эмас, десак ҳам бўлади, – деди Дантес. – У озгина хато қилди, холос!

– Бундан чиқдики, яқинда тўй ҳам бўларкан-да? – сўради Данглар икки ёшга таъзим қилиб.

– Мумкин қадар тезроқ ўтказишга ҳаракат қиламиз. Маслаҳат бугун отамникида бўлади. Эртага, энг узоғи билан индинга унаштириш шарафига шу ерда – «Резерв»да зиёфат берамиз. Ҳамма дўстлар келишади деб умид қиламан: демак, сиз ҳам таклиф этилдингиз, жаноб Данглар; демак, Кадрусс, сени ҳам кутаамиз.

– Фернан-чи? – сўради Кадрусс мастона қулиб. – Фернан ҳам бўладими?

– Хотинимнинг акаси – менинг ҳам акам, – деди Эдмон, – шундай қувончли дақиқаларда у биз билан бирга бўлмаса, мен ҳам, Мерседес ҳам жуда ранжиган бўламиз.

Фернан жавоб қилмоқчи бўлди-ю, бироқ томоғига бир нарса тиқилиб, пом-мим деёлмади.

– Бугун унаштириш... Эртага ёки индин никоҳ... Оббо, жуда шошпасиз-ку, капитан!

– Данглар, – деди жавобан Эдмон жилмайиб. – Мерседес Кадруссга айтганидек, мен ҳам сизга шуни айтиб қўяйинки, ҳали олмаган унвонни менга тақаманг, бу бошимга бир фалокатни келтириши мумкин.

– Уэр, – деди жавобан Данглар. – Мен фақат шошиляпсиз дедим. Вақтимиз ҳам кўп: «Фараон» камида уч ойдан кейин сафарга чиқади.

– Бахт кетидан қувганда, киши ҳамиша мана шунақа шошилади, жаноб Данглар, чунки кўп изтироб чеккан киши ўз бахтига ҳам зўрға ишонади. Бу худбинлик эмас, мен Парижга кетишим керак.

– Уҳў, шундай денг! Сиз Парижда илгари бўлганмисиз ёки у ерга биринчи марта боришингизми?

– Биринчи боришим.

– У ерда бирор ишингиз бордир-да?..

– Ўзимнинг ишим эмас. Мен марҳум капитанимиз Леклернинг охирги топшириғини бажо келтиришим лозим. Бу муқаддас иш, Данглар. Сиз хавотир олманг: бораману изимга қайтаман.

– Тушундим, тушундим, – деди Данглар. Сўнг ўз-ўзига деди:

«Маршал берган хатни эгасига етказиш учун Парижга боради. Ажабо! Бу хат масаласида менда бир фикр туғилди, ажойиб фикр! Э, менинг дўстим Дантес! Сен ҳали «Фараон» рўйхатида биринчи номерни эгаллагунигча йўқ, ҳа, билиб қўй, эгаллагунигча йўқ!»

Сўнг у Эдмоннинг кетидан қичқирди:

– Оқ йўл!

– Миннатдорман, – жавоб қилди Эдмон ўгирилиб ва бошини дўстона иргатди.

Икки бахтли ошиқ осмонда сайланган икки юлдуз каби хотиржам йўлида давом этди.

IV. ФИТНА

Эдмон ва Мерседес то муқаддас Николай қўрғонидан ўтгунча Данглар улардан кўзини узмади. Сўнг у ичкиликбоз дўстлари ёнига қайтиб келди, ранги бўзариб титроқ босган Фернан қимир этмай ўтирибди, Кадрусс эса қандайдир ашулани пинғиллаб айтяпти.

– Чамамда, – деди Фернанга Данглар, – бу тўй баъзилар учун азага айланса керак.

– У менинг дипломни сиёҳ қилиб, газаблантиряпти, – деди Фернан.

– Сиз Мерседесни севасизми?

– Жонимдан ҳам яхши кўраман уни.

– Кўпдан буёнми?

– Бир-биримизни таниган кундан буён севиб келдим Мерседесни.

– Шундай экан, бу дард-аламга даво топиш ўрнига бу ерда сувга тушган бўлкага ухшаб ўтирибсиз! Оббо шов-воз-э! Каталаниликлар бунақа бўлмас деб ўйлагандим мен.

– Сизнингча, нима қилишим керак мен? – сўради Фернан.

– Мен қаёқдан билай? Бу менинг ишим эмас-ку? Гўзал Мерседеснинг мафтунли бўлиб юрган мен эмас, сиз. Шунинг учун бу мушкулнинг осон қилиш йўлини ўзингиз топшингиз керак.

– Топгандек бўлудим.

– Хўш, нима экан у?

– Мен унга ханжар урмоқчийдим, бироқ Мерседес, агар Дантес фалокатга учрагудек бўлса, мен ҳам ўзимни ўлдирман, деди.

– Кўйинг бу бемаъни гапни! Бунақа нарсалар фақат оғизда айтилади-ю, амалда бўлмайди.

– Сиз Мерседеснинг феълини билмайсиз-да. У бир нарсага аҳд қилдим, албатта бажо келтиради.

– Э, каллаварам! – деди аста Данглар. – Малика ўзини ўлдирса ўлдираверсин, менга нима, фақат Дантес капитан бўлмаса бас.

– Аввал Мерседес эмас, – деди қатъият билан Фернан, – мен ўламан!

– Ана ошиқлигу, мана ошиқлик! – қичқириб юборди маст-аласт Кадрусс. – Ошиқи-беқарор деб шуни айтадилар-да. Ёки мен калтабинлик қиляпманми-а?

– Менга қаранг, – деди Данглар. – азамат йигит, мен ҳам сизга бу мусибатдан қутулишга ёрдам берсаммикин деб ўйлапман, бироқ...

– Хўш, – сўз қотди Кадрусс, – гапир.

– Ҳой, жўра, – деди унинг сўзини бўлиб Данглар. – Сен маст бўп қолдинг, шишада қолганини ҳам ич, таппа-тайёр бўласан. Бизга халақит берма, ичавер. Бизнинг ишимизни бажо келтириш учун ақл расо бўлмоғи керак.

– Мен мастманми? – деди қичқириб Кадрусс. – Бунинг гапини қаранг-а! Мен мана бунақанги шишалардан яна

тўрттасини бўшата оламан. Ахир бу атир солинган митти шишачалар-ку! Ҳой, Памфил ота, қани келтир винони! – деди-да, Кадрусс тақ этиб стаканни столга урди.

– Демак, гапингизга қараганда... – деди Фернан Дангларга, гапнинг хулосасини тоқатсиз кутиб.

– Нима деганимни ҳам унутиб қўйдим. Мана бу пияниста фикримни чувалаштириб юборди.

– Майли, мен пияниста бўлсам бўла қолай, бироқ бундан мен эмас, винодан кўрқадиганлар ютқазади, аслида уларнинг фикри бузуқ, вино ошқора қилиб қўймасин тагин, деб кўрқишади-да.

Сўнг Кадрусс ўша замонда жуда расм бўп кетган кўшиқни айта кетди.

– Демак, гапингизга қараганда, – давом этди Фернан, – мушкулимни осон қилишда ёрдам бермоқчи бўлаяпсиз, тўғрими? Бироқ қўшимча қилиб...

– Ҳа, шундай. Сизга ёрдам бериш учун Дантеснинг севгилингизга уйланишига йўл қўймаслик керак. Дантес тирик қолсаям, тўйни қолдиришнинг йўли осон.

– Фақат ўлим уларни жудо қилиши мумкин, – деди Фернан.

– Азизим, нуқул ёш боланинг гапини қиласиз, – деди суҳбатга аралашиб Кадрусс. – Данглар эса оқил: қув, устмон. Сиз адашаётганингизни у исботлаб беради, ҳа, сабр қилинг, бошлаб исботлаб беради. Данглар, ке, исботлаб бера қол. Мен сенга кафил бўлдим. Ке, Дантеснинг ўлиши керак эмаслигини исботлаб бер, бунинг устига мабодо Дантес ўлса, ҳаммасиз ачинамиз, афсусланамиз. У яхши, хушфеъл йигит, мен уни яхши кўраман. Дантес, сенинг соғлигинг учун!

Фернан ўксиниб қўлини силтади-да, ўрнидан турди.

– Кўй уни, – деди Данглар каталанилик йигитни тўхта-тиб, – маст бўлса-да, ҳақиқатга яқин гапни айтяпти. Ҳижрон ҳам улар учун ўлимдан оғир бўлади. Дантес билан Мерседесни қамоқхона девори ажратиб қўйса-чи? Унда нима бўлади? Бу ҳам уларни худди қабр тоши каби бир-биридан ажратиб ташлайди.

Кадрусс эс-хушини йигиб олишга уриниб суҳбатга қўшилди:

– Тўғри, бироқ қамоқдан озод бўлиш ҳам бор. Эдмон Дантес деган зот турмадан чиққач боплаб қасос олса керак.

– Майли, қасос олсин! – деди шивирлаб Фернан.

– Бунинг устига, – деди Кадрусс сўзини давом эттириб, – Дантес қанақа гуноҳ қилиб қўйибдики, турмага қамашади? У ўғрилик қилмаган, бировни ўлдирмаган, чавақламаган бўлса... Нега?

– Учир овозингни? – деди унинг сўзини кесиб Данглар.

– Овозимни учирмайман, билдингми, учирмайман! – деди Кадрусс. – Мен Дантесни нега қамашмоқчи эканларини айтиб беришларини истайман. Ҳа, мен Дантесни яхши кўраман. Дантеснинг саломатлиги учун. – У яна бир стаканни бўшатди.

Данглар кўзлари сузилиб, юмила бошлаган машиначига бир назар ташлади-да, Фернанга ўгирилиб деди:

– Уни ўлдирмаслик кераклигини энди тушундингизми?

– **Айтганингиздек**, Дантесни турмага тикиш учун далил топилса, ўлдиришнинг ҳеч ҳожати йўқ. Бироқ бу далил қаерда?

– Агар яхшилаб қидирсак топилади, – деди Данглар. – Айтмоқчи, – давом этди у, – мен нега бу ишга тумшугимни суқиб юрибман? Ахир унинг менга ҳеч дахли йўқ-ку!

– Сизга дахли борми, йўқми, билмадим, – деди қичқириб Фернан Дангларнинг кўлидан маҳкам тутиб, – аммо билишимча, қандайдир сабаб билан сиз Дантесни ёмон кўрасиз. Бир кишини ёмон кўрган одам, ўзига ўхшаш бошқа одамнинг ҳам кўнглида нима борлигини ҳеч хато қилмай **англай** олади.

– Дантесни ёмон кўриш учун менда қандай сабаб бўлиши мумкин? Худо ҳақи, ҳеч қандай сабаб йўқ. Мен бахтсизликка учраганингизни кўриб, раҳмим келди, холос. Мабо-до сиз: мени ўзи учун ҳаракат қиляпти, деб ўйлаётган бўлсангиз, азизим, хайр, биродари азизи, бу балодан қутулиш йўлини ўзингиз топинг.

Данглар ўзини ўрнидан тураётгандек қилиб кўрсатиб, қимирлаб қўйди.

– Йўғ-э, тўхтанг! – деди Фернан уни ушлаб. – Сиз Дантесни ёмон кўрдингиз нима бўлди-ю, ёмон кўрмадингиз нима,

менга барибир эмасми?! Мен уни ёмон кўраман, ундан нафратланаман. Сиз ўша далил-даъво ни топинг, уни амалга оширишни эса менга кўйиб беринг. Ўлдиришдан бошқасига тайёрман, чунки уни ўлдирсалар мен ҳам ўламан, – деди у.

Кадрусс толдан бошини кўтарди-да, Фернанга ва Дангларга бемалол ва бемаъни назар ташлаб гўлдиллади:

– Дантесни ўлдиришади денг? Ким уни ўлдираркан? Уни ўлдиришларини истамайман, ҳа, истамайман. У менинг дўстим, бугун эрталаб менга пул бермоқчи бўлди, мен ҳам унга қарз бергандим. Дантесни ўлдиршларини истамайман!

– Биров сенга, уни ўлдирмоқчилар, деяптими, аҳмоқ! – деди унинг сўзини кесиб Данглар. – Биз шунчаки ҳазиллаш-япмиз. Ол ич унинг соғлиги учун, – давом этди у Кадрусснинг стаканини тўлдириб. – Ҳадеб гапга аралашаверма.

– Ҳа, ҳа, Дантеснинг соғлиги учун ичамиз! – деди Кадрусс винони симириб, – унинг соғлиги учун!.. Унинг саломатлиги учун!..

– Ҳўш... ҳалиги далил қандай, айтинг воситани? – сўради Фернан.

– Ўзингиз уни ҳалиям топганингиз йўқми?

– Йўқ, ахир сиз топаман деган эдингиз-ку!..

– Тўғри, – деди Данглар. – Французларнинг испанлардан ортиқлиги шундаки, испанлар ўйини ўйлаб бўлгунча французлар чораи-тадбирни бажо келтириб қўя қолади.

– Шундай экан, қани айтинг чоран-тадбирни! – деди сабр-тоқати тугаб бораётган Фернан.

– Ҳой, хизматчи! – қичқирди Данглар. – Қани, қалам, сиёҳ, қоғоз келтир!

– Қалам, сиёҳ, қоғоз? – деди ажабланиб Фернан.

– Худди шундай, ахир ҳунарим бухгалтерлик: қалам, сиёҳ ва қоғоз менинг қуролим, уларсиз ҳеч нарса қилолмайман.

– Қалам, сиёҳ, қоғоз! – деб қичқирди қўшимча қилиб Фернан.

– Нариги столда турибди, – деди майхона хизматчиси кўли билан столи кўрсатиб.

– Бу ёққа келтир-чи.

Хизматчи қалам, сиёҳ ва қоғозни айвончага келтириб берди.

– Уйлаб қарасам, – деди Кадрусс қоғоз устига уриб, – одамни бурчакда пусиб туриб ўлдиргандан кўра, мана бу билан уриб гумдон қилиш осон, шекилли. Қилич ва тўппончадан кўра қалам, сиёҳ ва қоғоздан кўпроқ кўрқичимнинг боиси ҳам шунда-да.

– Бу найрангбоз ҳали унча мастга ўхшамайди, – деди Данглар, – куйинг унга яна.

Фернан шишани кўтариб Кадрусснинг стаканини лиммо-лим тўлдирди, Кадрусс қоғозни қўйди-да, худди ҳақиқий пиянистага ўхшаб стаканга қўл узатди.

Фернан сўнгги винодан маст-аласт бўлган Кадрусс стакани стол устига тушириб юборгунча ундан кўзини узмади.

– Хўш, бу ёғи нима бўлади? – деди каталанилик Кадрусс эс-ҳушининг охирги зарралари ҳам сўнгги стаканга чўкиб кетганини кўриб.

– Бу ёғи шундай бўладики, масалан, бирор зот Дантеснинг Неаполь ва Эльбада тўхтаб, сафардан қайтганидан сўнг қироллик прокурорига унинг бонапартчилар агенти деб махфий маълумот берса...

– Маълумотни ўзим бераман! – деди қизишиб Фернан.

– Лекин шуни билиб қуйингки, маълумотга сиз қўл қўясиз, сўнг кимнинг устидан маълумот берсангиз, унга сизни юзма-юз қилиб сўроқ қиладилар. Айбномани тасдиқлаш учун зарур нарсалар билан сизни мен таъмин этаман, албатта. Бироқ Дантес турмада абадий қолиб кетмайди, қачон бўлмасин у чиқади; ана ўшанда уни қаматганнинг ҳолига вой!

– У мен билан жанжал бошласа бас, менга шуниси керак.

– Мерседес-чи? Мабодо севгилисига қўл кўтаргудек бўлсангиз, Мерседес сизга нафрат ўтини ёғдиради-ку!

– Бу гапингиз тўғри, – деди Фернан.

– Йўқ, йўқ, – деди сўзини давом эттириб Данглар, – ба-шарти гап бир ердан чиққан экан, энди ким ёзганини билмасинлар учун қаламни мана бундай қилиб чап қўлга олиб, куйидаги қисқа маълумотни ёзиш керак.

Данглар панд-насихатларини мисол билан тасдиқлаб, қаламни чап қўлида тутиб қийшиқ-қинғир ҳарфлар билан

(бу унинг одатдаги хатларига асло ўхшамасди) куйидаги хужжатни ёзиб, Фернанга берди.

Фернан оҳиста овоз чиқариб ўқиди:

– Жаноб қироллик прокурори, тахт ва дин мухлиси сизга шуни маълум қиладики, «Фараон» кемаси капитанининг ёрдамчиси Эдмон Дантес Смирнадан келаётиб Неаполь ва Порто-Феррайога кириб ўтди, Мюратдан узурпаторга² ва узурпатордан бонапартчиларнинг Париждаги комитетига хат олиб келди. Агар уни ҳибсга олишса фош қилувчи хатни унинг чўнтагидан ёки отасиникидан, ё бўлмаса «Фараон» кемасининг каютасидан топиш мумкин».

– Мана, – деди Данглар, – буни амалий иш деса бўлади, бундай махфий маълумот сизга асло зарар етказмаслиги ва ҳамма иш ўз йўлида кетавериши мумкин. Энди хатни мана бундай қилиб буклаб устига: «Жаноби қироллик прокурорига» деб ёзилса – олам гулистон.

Данглар тиржайиб адресни ёзди.

– Ҳа, олам гулистон, – деди қичқириб Кадрусс. У ўқилаётган хат мазмунини англаб олиш учун зўр бериб ҳушёр бўлишга уринар ва бу махфий маълумотнинг оқибати ниҳоятда даҳшат бўлишини беихтиёр ҳис этиб турар эди. – Ҳа, олам гулистону, бироқ бу разиллик-да.

Шуни деб у қўлини узатиб хатни олмоқчи бўлди.

– Шундай бўлишини билиб, – деди Данглар хатни Кадруссдан четга тортиб, – мен ҳам бу гапларнинг ҳаммасини ҳазил қилиб айтаяпман. Мабодо бизнинг шавкатли Дантесимизга бирор шикаст етгудек бўлса, энг биринчи бўлиб, мен қайғурардим. Мана қара бунга!

У хатни олди-да, ғижимлаб-ғижимлаб айвончанинг бурчагига ирғитди.

– Мана иш бундай бўпти! – деди Кадрусс. – Дантес менинг дўстим, унга зарар етказишларини асло истамайман.

– Биров унга зарар етказаман деяптими? Мен билан Фернаннинг унга ҳеч қандай хусуматимиз йўқ! – деди Данглар

² Узурпатор – ҳокимиятни ёки бировнинг ҳуқуқини қонунга хилоф равишда тортиб олган киши.

ўрнидан тураётиб. У бурчакка ирғитилган қоғозга кўз қирини ташлаб ўтирган Фернанга қараб-қараб қўярди.

– Ундай бўлса, – деди давом этиб Кадрусс, – яна вино келтиринг! Мен Эдмоннинг ва гўзал Мерседеснинг соғлиғи учун ичаман.

– Сен бунингсизам жуда кўп ичдинг, – деди Данглар, – яна ичгудек бўлсанг, оёғингда туролмайсан, у ҳолда шу ерда ётиб қолишингга тўғри келади.

– Мен-а? – деди Кадрусс пиянисталар каби мақтаниб ўрнидан турар экан. – Мен оёғимда туролмас эканманми? Мен-а? Гаров бойлаб Аккуль қўнғироқхонасига ҳеч гандиракламай чиқаман! Қани, гаров ўйнаймизми?

– Бўпти, – деди унинг сўзини бўлиб Данглар, – гаров ўйнаймиз, фақат бугун эмас, эртага. Энди вақт анча бўлиб қолди, қани, кетдик уйга. Қани, қўлингни бер менга, кетамиз.

– Кетдик, – жавоб қилди Кадрусс, – бироқ мени суяма, кераги йўқ, ўзим боравераман. Сен-чи, Фернан! Сен ҳам кетасанми? Биз билан бирга Марселга борасанми?

– Йўқ, – деди Фернан, – мен Каталанига, уйга бораман.

– Бекор қиласан-да. Юр биз билан Марселга, юр.

– Марселга борадиган ишим йўқ, боришни истамайман ҳам.

– Нима дединг? Боришни истамайман дедингми?.. Майли, билганингни қил. Ихтиёр ўзингда. Қани, Данглар кетдик. Бу жаноб Каталанига бормоқчи экан, бораверсин.

Данглар Кадрусснинг бушанглигидан фойдаланди-да, уни Марсель томонга етаклади. Бироқ у Фернаннинг йўлини қисқартириш ва қулайлаштириш мақсадида Рив-Нев дарёси бўйидан юрмай, Сен-Виктор дарвозасига қараб юрди. Унинг қўлига осилиб олган Кадрусс гандираклаб борарди.

Йигирма қадамча юргач, Данглар орқасига ўгирилиб, Фернаннинг югуриб бориб ёғимлаб ташланган қоғозни олганини, шийпондан югуриб чиқиб шаҳар томонга чоп-қиллаб кетганини кўрди.

– Нима қияпти у? – деди Кадрусс. – У ёлғон гапирган экан-да Каталанига бораман деб шаҳарга кетяпти-ку. Ҳой, Фернан! Адашиб кетдинг-ку, ошна!

– Кўзингга шунақа кўриняпти, – деди унинг сўзини бўлиб Данглар. – У тўғри Эски Касалхона кўчасига кетяпти.

– Шундайми? – деди Кадрусс. – Мен ўннга бурилди деб ўйлабман... Вино – душман, деб тўғри айтишади-да.

– Иш, чамаси, силлиқ кўчди, – шивирлади Данглар, – энди бу ёғи ўз-ўзидан кетаверади.

V. НИКОҲ

Субҳитдам. Ҳаво очиқ ва илиқ, қуёш ёрқин ва порлоқ эди; унинг қирмизи ранг нурлари кўпикли тўлқин қирралари устида ёқутдек ялтирарди. Зиёфат ҳали айвончаси билан танишганимиз «Резерв»нинг иккинчи қаватида тайёрланган эди. Бу олти деразали катта зал бўлиб, ҳар бир дераза тепасига (нечукдир) Франциянинг йирик шаҳарларидан бирининг номи чизиб қўйилган эди.

Ана шу деразалар ёнида бошқа ҳамма бинолардагидек узала кетган йўлка бор.

Зиёфат тушга тайинланган бўлса-да, соат ўн бирдан ўтмасдан сабрсиз меҳмонлар йўлкани тўлдириб сайр қилиб юришибди. Булар «Фараон» кемасининг денгизчилари, бир неча солдат, Дантеснинг дўстлари эди, меҳмонлар қуёв билан келинга ҳурмат юзасидан янги кийимларини кийиб ясаниб келишган.

Меҳмонлар орасида, тўйга «Фараон»нинг хўжайинлари ҳам ташриф этармиш, деган гап тарқалди. Дантес учун улғу шараф бўлган бу миш-мишга ҳеч кимнинг ишонгиси келмасди.

Бироқ Кадрусс билан бирга келган Данглар бу гап тўғри деб тасдиқлади. Эрталаб у жаноб Моррелни кўрибди, жаноб Моррель «Резерв»га зиёфатга бораман, дебди.

Чиндан ҳам бир неча дақиқадан сўнг залга Моррель кириб келди. Уни матрослар бараварига қарсак чалиб кутиб олишди. Тўйга арматорнинг келишидан, Дантес капитан бўлади деган миш-мишлар тўғри экан-да, деган хулосага келишди матрослар. Уларнинг Дантесга ихлослари жуда баланд эди, шунинг учун матрослар капитанликка улар истаган кишини қўймоқчи бўлган хўжайинга миннатдорчилик билдиришди. Моррель жаноблари келиши билан ҳамманинг талабига мувофиқ тездан бориб арматорнинг кел-

ганини, бундан ҳамманинг боши осмонга етганини куёвга хабар қилишни ва ишни тезроқ тамомлаб келиш кераклигини уқтиришни Данглар ва Кадруссга топширдилар.

Данглар ва Кадрусс чопқиллаб кетишди, бироқ улар юз қадам босмасданоқ, куёв билан келинга рўбарў келишди.

Мерседесни каталанилик тўртта дугонаси кузатиб келяпти, Эдмон уни қўлтиқлаб олган. Келиннинг ёнида чол Дантес, орқасида Фернан. Заҳарханда табассум Фернаннинг лабларини қийшайтириб юборган. Мерседес ҳам, Эдмон ҳам буни сезмасди; уларнинг кўзига ўзлари-ю, тип-тиниқ осмондан бўлак ҳеч нарса кўринмасди, чунки иккиси бахт тахтига миниб олган; гуё мусаффо осмони-фалак ҳам уларга ёрқин истиқбол тилаётгандек туюларди.

Данглар ва Кадрусс топшириқни бажо келтирдилар, сўнг Эдмон билан қўл сиқишиб дўстона табрикларидан-да, ўз жойларига, яъни ҳамманинг назар-эйтиборида бўладиган жойга ўтирдилар: Данглар Фернан ёнига, Кадрусс эса чол Дантес ёнига ўтирди.

Чол пўлат тугмали чакмонини кийиб келибди, ингичка, мушакдор оёғида инглизча чиройли пайпоқ, унинг контрабанди йўли билан келтирилганини киши бир кўришдаёқ дарров фаҳмлайди. Уч бурчакли шляпасига оқ ва ҳаво ранг ленталар тақиб олган. Боши қайириб қўйилган ҳассага таяниб юради. Хуллас, чол Дантеснинг Люксембург ва Тюильрий саройларининг янгидан очилган боғларида сайр этиб юрган 1796 йил олифталаридан заррача қолишадиган жойи йўқ.

Кадрусс чолнинг ёнига ўтириб олганини юқорида айтган эдик. У дабдабали зиёфатга чақирилиши биланоқ, Дантеслар билан тамом ярашиб, апоқ-чапоқ бўлиб олди; кечаги воқеалар унга худди безовта уйқуда кўрган тушга ўхшарди.

Данглар Фернан ёнига келди-да, кўнгли озор чекиб ранжиган муҳибига синчков назар ташлади. Бўлажак эр-хотин кетидан, ўз Эдмонидан бўлак ҳеч нарсани кўрмаётган Мерседес кетидан зўрға қадам ташлаётган Фернан гоҳ қизарар, гоҳ бўзарарди. Баъзан у Мерседес томонига қараб қўяр ва ҳар гал ихтиёрсиз сесканиб кетарди. Фернан афтидан қандайдир муҳим ҳодиса юз беришини кутаётгандай ёки олдиндан кўраётгандай эди...

Дантес соддагина кийинган. У савдо кемасида хизмат қилганидан уст-боши ҳарбий мундирга ҳам, граждандан кийимига ҳам ўхшарди. Қувончдан очилиб кетган чеҳраси ниҳоят хушрўй эди.

Мерседес кинр ёки хиос грек аёлига ўхшаб кетар, кўзлари қоп-қора, лаблари қирмизи, чиройда тенги йўқ зебо. У арлезианка ва андалузкалар каби эркин, бемалол қадам ташлаб келарди. Одатда шаҳар қизи ийманиб қувончини сездирмасликка уриниши мумкин эди, бироқ Мерседеснинг чеҳрасида табассуми уйнаб, чақнаган кўзларини меҳмонлардан узмасди. Унинг бу табассуми, қарашлари худди: «Агар менга дўст бўлсангиз, мен билан бирга қувонинг, ахир мен чиндан ҳам бениҳоя бахтиёрман!» деяётгандек эди.

Куёв, келин ва уларнинг йўлдошлари «Резерв»га яқинлашганда Моррель жаноблари матрослар ва солдатлар дивизионида ударга пешвоз чиқди (Моррель матрос ва солдатларга марҳум Пеклер урнига Дантес капитан бўлиши муқаррарлигини айтганди). Дантес арматорни кўрди-ю, Мерседеснинг қўлтигидан қўлини олиб, урнини унга бўшатди. Моррель ва келин меҳмонларга намуна кўрсатиб зинапоядан кўтарилишди-да, ошхонага йўл олдилар; тахтадан ясалган зина яна беш дақиқага яқин меҳмонларнинг вазмин қадамлари остида фижирлаб турди.

– Дадажон, – деди Мерседес стол уртасида тўхтаб, – меннинг ўнг ёнбошимга ўтиринг, илтимос қиламан, чап ёнимга акам урнига ака тутинган жигарбандимни ўтқазаман, – деди у меҳрибонлик билан. Мерседеснинг бу сўзлари Фернаннинг бағрига найза бўлиб санчилди. Унинг лаблари кўкариб кетди, юзидан қон қочди.

Дантес Моррель жанобларини ўнг ёнига ва Дангларни чап ёнига ўтқазди: сўнг қўли билан столни кўрсатиб ҳаммани ўтиришга таклиф этди.

Ажойиб чинни товоқларда хушбўй қолбасалар, турли хил балиқлар, хуллас, денгиз тўлқинлари қумли қирғоқларга улоқтириб ташлайдиган ва бундан миннатдор балиқчилар «денгиз ноз-неъматлари» деб атайдиган лазиз таомлар кетма-кет келтирилмоқда.

– Қандай оғир сукунат чўкди бу ерга! – деди кекса Дантес хўжайиннинг ўзи келтириб Мерседес олдига қўйган

қирмизи ранг тиниқ винодан хўплаб. – Бу ерда чақ-чақлашмоқ учун келган ўттиз киши ўтирибди, деб ким айта олади?

– Қуён ҳамиша хушчақчақ бўлавермайди, – деди Кадрусс.

– Ҳақ гапни айтдингиз, – деди унинг сўзини илиб олиб Эдмон, – мени бахт шундай қамраб олдики, хушчақчақликни ҳам унутиб қўйдим. Қўшни, мабодо сиз шу маънода гапирётган бўлсангиз, бу мутлақо тўғри. Қувонч баъзан кишига жуда ғалати таъсир этади, қайгу сингари азоб беради.

Данглар Фернанга қаради, йигитнинг барча ички кечинмалари юзида акс этиб турарди.

– Қўйинг, беҳуда қайғураверманг! Ёки бирор нарсадан қўрқяпсизми? – сўради у. – Чамамда, аксинча, ҳамма тилак-орзуларингиз амалга ошяпти.

– Ана шу мени ваҳимага соляпти, – деди Дантес, – назаримда, инсон бахтга бунчалик осон эришмаслиги керак! Бахт – эшикларини аждаҳолар тўсиб турадиган афсонавий саройларга ўхшайди. Уни эгаллаб олмоқ учун курашмоқ керак, мен эса нима қилиб Мерседесга эр бўлишдек бахтни эгаллаб олганимни ўзим ҳам билмайман.

– Эр бўлишдек эмиш!.. – деди кулиб Кадрусс. – Йўқ, капитан, эр бўлганинг йўқ ҳали; аввало, эрлигингни кўрсат, қани, сени қандай қабул қилишаркан!

Мерседес қизариб кетди.

Фернан типирчилаб столда тинч ўтиролмасди, сал-пал шовқинга ҳам сесканиб тушар, момақалдироқдан кейинги ёмғир томчилари сингари пешонасидан мунчоқ-мунчоқ бўлиб оқаётган терларини тинмай артарди.

– Майда-чуйда нарсалар устида тортишиб-жанжаллашиб ўтиришдан не фойда, қўшни, – деди Кадруссинг пичингига жавобан Эдмон, – тўғри, Мерседес ҳали меним хотиним бўлганича йўқ...

У соатига қаради.

– Аммо бир ярим соатдан сўнг у менинг хотиним бўлиши муқаррар!

Ҳамма ҳайратдан қий-чув кўтарди. Фақат кекса Дантес ҳали маҳкам тишларини кўрсатиб тиржайиб қўя қолди. Мер-

седес энди уялмай, кулиб қўйди. Фернан эса титраб пичоғининг сопини маҳкам ушлаб олди.

– Бир соат ўтгач-а! – деди Данглар ҳам бўзариб. – Бу қанақаси?

– Ҳа, дўстларим, – жавоб қилди Дантес, – Моррель жанобларининг меҳр-шафқати туфайли ҳамма ғовлар улоқтирилди. Отамдан сўнг ҳаммадан ҳам кўпроқ мен ана шу жаноб Моррелдан миннатдорман. Биз пул тўлаб қўйдик, соат икки яримда бизни Марсель шаҳрининг хоними ўз қароргоҳида кутиб олади. Мана ҳозир соат бирдан чорак ўтди, демак, бир соату ўттиз дақиқадан сўнг Мерседес ҳеч шубҳасиз Дантес хоним бўлиб қолади, десам хато қилман бўламан.

Фернан кўзларини юмди: у гандираклаб столга суяниб олди-да, чидолмай оҳ тортиб юборди? Аммо у чеккан фиғон меҳмонларнинг шовқин-суронига ғарқ бўлиб кетди.

– Мана иш бундай бўпти, тўғри эмасми-а? – деди кекса Дантес. – Вақтни мана шундай тежаш керак-да! Ўзи куни кеча келди. Бугун соат учда хотинлик бўлади! Бунақасига фақат денгизчилар қодир!

– Бироқ битим тузиш, турли расмий қоғозлар ёзиш-чи? – деди иккиланган оҳангда Данглар.

– Битим! – деди Дантес кулиб. – Шартнома тайёр Мерседеснинг ҳам, менинг ҳам ҳеч нарсам йўқ! Нима бўлса ўртада... Бу арзимас нарсалар бирпасда рўйхатга олинади...

Бу ҳазил гаплардан ҳамма қаҳ-қаҳ уриб, чапак чалди.

– Демак, биз никоҳда эмас, – деди Данглар, – тўйда ўтирибмиз экан-да.

– Йўқ, – деди эътироз билдириб Эдмон, – хотиржам бўлинг, ҳаммаси ҳам бўлади. Эртага эрталаб мен Парижга кетаман. Тўрт кун бориш, тўрт кун қайтиш, бир кун топшириқни бажаришга кетади, демак, тўққизинчи мартда шу ерда бўламан, унингчида эса ҳақиқий тўй зиёфати бўлади.

Яна катта зиёфат бўлишини эшитгач, меҳмонларнинг қувончига қувонч қўшилди, зиёфат бошланишида оғир сукунатдан койинган кекса Дантес эндиликда ўзида йўқ хурсанд. У шовқин-сурон ичида, бўлажак эр-хотин учун қадаҳ кўтаришни таклиф қиламан, деб роса қичқирарди.

Дантес отасининг мақсадини пайқади-да, меҳр ва табас-сум билан унга тикилди. Мерседес деворга осиглиқ соатга қараб Дантесга имлади.

Оддий кишилар зиёфат охирида ҳамиша зални бошига кўтариб хушчақчақлик қилишади. Мана ҳозир ҳам шундай бўляпти. Утирган жойидан норозилар ўрнидан туриб, ёқим-той суҳбатчилар ёнига ўтиришди. Ҳамма бирданига гапирар, саволларга ҳеч ким жавоб бермас, ҳар ким ўзи билан ўзи овора эди.

Фернан каби Дангларнинг ранги ўчиб, қони қочган эди. Фернаннинг ўзи эса дошқозонга тушиб жизғанаги чиқаётгандек ҳансираб зўрға нафас оларди. У ҳаммадан олдин ўрнидан турди-да, залда у ёқдан-бу ёққа юра бошлади. Говур-ғувур, жаранг-журунлар орасида қулоғини динг қилиб, қандайдир товушни эшитишга ури-нарди.

Кадрусс Фернан олдига келган эди, шу ондаёқ улар ёнида Данглар пайдо бўлди. Фернан ундан ўзини олиб қочиб юр-ган эди.

– Дантес азамат йигит, – деди Кадрусс. Эдмоннинг илти-фоти ва кекса Памфилнинг мазали виноси Дантесга нисба-тан ундаги ҳасад алангасини аллақачон ўчириб қўйган эди. – Бу ҳақ гап. Қаллиғининг ўтиришини қаранг: қандай гўзал, қандай олижаноб. Шундай ҳолда сиз кеча кечқурунги мас-лаҳатингизни амалга оширгудек бўлсангиз жуда разиллик бўларди-да.

– Ахир биз у ниятимиздан қайтганимизни узинг кўрдинг-ку, – деди Данглар. – Бечора Фернан кеча шу қадар ғамгин ва дилхаста эдики, дастлабки дақиқаларда унга жуда раҳ-мим келди. Аммо у тақдирига тан бериб, ҳатто рақибига қуёв жура бўлишга розилик бергандан сўнг, ҳеч қандай гапга ўрни қолмади.

Кадрусс Фернанга қаради. Унинг авзойи бузилиб, мурда бўлиб қолган эди.

– Бу жуда ёғир дилозорлик Фернанга, чунки қиз ҳақиқатан ҳам ниҳоятда гўзал экан, – деди сўзини давом эттириб Данглар. – Буни қаранг-а! Менинг бўлғуси капита-ним – бахтиёр экан! Қани энди мен ҳам ҳеч бўлмаганда бир кун Дантеснинг ўрнида бўлсам.

– Кетайлик! – деди Мерседес ёқимли, майин овозда, – ана соат иккига бонг уряпти, бизни яна чорак соат ўтгач кутиб туришади.

– Ҳа, тўғри айтасан, кетдик, – деди Дантес тез ўрнидан туриб.

– Кетдик! – дейишди бир оғиздан меҳмонлар. Шу пайт Фернаннинг кўзлари олайиб косасидан чиқай деб кетди; у ўрнидан бир кўтарилди-да, яна қайтиб дераза тоқчасига ўтирди. Ташқаридан ҳар хил товушлар эшитилди: гурс-гурс этган қадам товуши, ғовур-ғувур ва қуролларнинг жаранги меҳмонларнинг қувончли чақчақини бир зумда босиб қўйди, ўртага ваҳимали сукунат чўкди.

Ташқаридаги ғовур-ғувур яқинлашди; эшикка уч марта қарсиллатиб урилди, меҳмонлар хайрон бўлиб, бир-бирига қаради.

– Очинг, полиция! – деди кимдир баланд овоз билан таш-қаридан; ҳеч ким жавоб бермади.

Шу заҳоти эшик очилди-да, қуролли тўрт солдат ва кап-рал кузатувида полиция комиссари залга кириб келди.

Ташвиш-хавотирга тушиб қолган меҳмонларни ваҳима босди.

– Нима гап ўзи? – сўради арматор комиссар ёнига бо-риб. (У илгаридан таниш эди.) – Англашилмовчилик юз берган бўлса керак.

– Мабодо англашилмовчилик юз берган бўлса, жаноб Мор-рель, тезда аниқланади. Ҳозирча менда қамоққа олиш ҳақида буйруқ бор, афсусланиб бўлса ҳам мен уни бажармоғим шарт. Жаноблар, орангизда Эдмон Дантес деган киши ким?

Ҳамма Эдмонга тикилди. У эса ҳаяжон-ла ўрнидан ту-риб ўртага чиқди ва деди:

– Мен. Ҳўш хизмат?

– Эдмон Дантес, – деди комиссар, – қонунга мувофиқ мен сизни қамоққа оламан!

– Қамоққа оламан? – сўради қайтадан Эдмон бир оз ран-ги ўчиб. – Нима учун мени қамоққа оласиз? Сабаб?

– Мен билмайман сабабини, сиз бунини биринчи сўроқдаёқ билиб оласиз.

Моррель эътироз билдириб ўтиришнинг фойдасиз эканлигини англади: белига шарф боғлаб олган комис-

сар одам эмас, шунчаки ҳиссиз боқибегам, тошорак бир махлуқ эди.

Аммо кекса Дантес бирдан ирғиб туриб комиссар қошига келди; чунки ота ва она бундай ҳолларда ҳеч нарсани англашни истамайди. Чол ўтинди, ялиниб-ёлворди. Кўз ёши ва илтижолар фойда бермади. Аммо чолнинг қайғу-алами шу қадар кучли эдики, ҳатто унга комиссарнинг ҳам раҳми келди.

– Қайғурманг, афандим! – деди у. – Эҳтимол ўғлингиз карантин ёки божхона қонун-қондасини бузгандир; шундай бўлса у изоҳ бериб, тушунтирар-у қутулиб чиқар.

Ўзини ҳеч нарсани билмаганга солиб ўтирган Данглар ёнига борган Кадрусс хўмрайиб сўради:

– Ўзи нима гап?

– Мен қаёқдан билай! – жавоб қилди Данглар. – Мен ҳам худди сендек бўлаётган ишларни кўриб турибману лекин тушунолмай гарангман.

Кадрусс аланглаб Фернанни ахтарди.

Бироқ у аллақачон жуфтакни урган эди.

Ана шундан сўнг кечаги воқеа Кадрусснинг кўзи олдида даҳшатли манзара бўлиб гавдаланди. Ҳозирги фожиа кечаги ширакайф вақтида ниқобга ўралган разолатни яп-яланғоч қилиб, очиб ташлади.

– Бу кечаги гапларингизнинг оқибати эмасмикин? – деди у бўғик овозда. – Агар шундай бўлса, бу фитнани кўзгаганларнинг ҳолига вой деяверинг, чунки бу яхшиликка олиб бормайди пировардида.

– Асло ундай эмас! – деди жавобан Данглар, – хатни йиртиб ташлаганимизни кўрдинг-ку ўзинг.

– Сен хатни йиртиб эмас, шунчаки гижимлаб бурчакка ташлаб қўя қолдинг.

– Учир овозингни, сен ҳеч нима кўрганнинг йўқ, маст эдинг.

– Фернан қаёққа гумдон бўлди? – сўради Кадрусс.

– Мен қаёқдан билай? – деди Данглар. – Бирор иши бордир-да. Бемаъни гаплардан кўра, бечора чолга далда берайлик.

Дантес барча дўстлари билан жипмайганча қўл бериб хайрлашди-да, ўзини солдатлар ихтиёрига топширди.

– Хотиржам бўлинг, дўстлар, хато аниқланади, мен ҳатто турмагача бормай қайтаман, – деди у.

– Бу ҳақ гап, ҳа, мен бунга кафилман! Ҳеч шубҳасиз қайтасиз! – деб гап қотди яқинлашиб келган Данглар.

Дантес зинапоядан пастга тушди. Олдида комиссар, икки ёнбошида солдатлар. Дантес кўчада кутиб турган эшиги очиқ фойтунга тушди, унинг ёнига комиссар ва икки солдат ўтирди. Эшик ёпилиши биланоқ фойтун Марсель томонга физиллаганча кетди.

– Хайр, Дантес! Хайр, Эдмон! – қичқирди Мерседес югуриб айвонга чиқиб.

Қаллиғининг минг пора юрагидан чиққан бу охириги фифонни маҳбус эшитди-да, «кўришгунча хайр Мерседес!» деб қичқирди. Фойтун муқаддас Николай қалъаси муюлишидан ўтиб, кўздан ғойиб бўлди.

– Сизлар мени шу ерда кутиб туринг, – деди арматор, – мен дуч келган фойтунга тушаман-да, Марселга бориб ҳамма гапни билиб келаман.

– Боринг! Боринг! – деди ҳамма бир оғиздан, – тезроқ қайтиб келинг!

Икки киши кетгандан сўнг, қолганлар ўртасига мудҳиш маъюслик чўқди. Эдмоннинг отаси билан Мерседес ҳар иккиси ўз қайғу-аламини алоҳида-алоҳида тортганча анчага-ча тик туриб қолишди. Ниҳоят, уларнинг кўзлари тўқнашди. Бу зарба иккисини баб-баравар дилпора этганини кекса Дантес ҳам, Мерседес ҳам англади-да, иккови ўзини бир-бирининг қучоғига отди.

Шу пайт залга Фернан қайтиб келди, стаканга сув қуйиб ичди-да, стулга ўтирди.

Унинг ёнидаги стулга бехосдан Мерседес ўтирди.

Фернан беихтиёр стулни нари тортди.

– Бу фожиянинг айбдори мана шу! – деди Дангларга Кадрусс кўзларини Фернандан узмай.

– Менимча бу эмас, – жавоб қилди Данглар. – Фернан ниҳоятда фаҳм-фаросатсиз одам, қандай бўлмасин, бу макрга қўл урган кишининг жазосини тангрим беради.

– Сен унга маслаҳат берган кимлигини унутиб қўйясан-а, – деди Кадрусс.

– Ойиберишга караб гапир! – деди Данглар, – бу гаплар учун беришга туғри келади-я!
– Бу гаплар бировнинг бошига кулфатлар солаётган экан, жавоб беришга мажбурсан!
Бу орада меҳмонлар орасида Дантеснинг қамоққа олиниши туғрисида ҳар ким ҳар хил фикр юрита бошлади.
– Айтмоқчи, бу ҳақда Данглар нима деркин? – деб сўради кимдир.
– Чамамда, – деди Данглар, – у бирор тақиқланган мол ортиб келмадимикин?
– Сиз бухгалтерсиз, Данглар, бундан хабардор бўлишингиз керак-ку.
– Туғри, албатта, аммо бухгалтер нимани кўрсатишса ушани ҳисобга олади. Пахтадан бўлган қоғоз ортиб келганимиздан хабардорман, холос. Юкни Александрияда Пастрдан ва Смирнада Паскалдан олдик. Мен шуни биламан. Мендан бошқа ҳеч нарсани сураманг.
– Э! Энди эсимга тушди, – деди шивирлаб бечора ота нажот излаб. – Кеча у менга, бир яшик кофе ва бир яшик тамаки олиб келдим сизга, деган эди.
– Мана, кўрдингизми, – деди Данглар, – айтмадимми! Биз кетгач, «Фараон»ни божхона ходимлари тинтиб, уғринча ўтказилаётган молларни топиб олибди-да, афтидан.
Мерседес бунга ишонмади. Узоқ вақтгача ичида сақлаб турган ғам-алам ўти этиб ташқарига урди-да, қиз нола чекиб хўнграб йиғлаб юборди.
– Қуй, қизим, йиғлама, умид қиламизки, Эдмон тезда қайтиб келади, – деди чол ўзи ҳам нима деяётганини анигламай.
– Умид қиламиз! – деди қайтариб Данглар.
Фернан ҳам «умид қиламиз!» демоқчи бўлди-ю, бироқ сўзлари томоғига тикилиб қолди, фақат лаблари товушсиз қимирлади.
– Жаноблар! – деб қичқирди айвонда йўлга кўз тикиб турган бир меҳмон, – жаноблар! Файтун келяпти! Моррель жаноблари! У бизга хушxabар келтираётган бўлса керак!
Мерседес ва кекса ота югуриб арматор йўлига пешвоз чиқишди. Улар остонада учрашишди. Моррелнинг ранги ўчган эди.

– Хўш, нима гап? – сўради иккиси бир йўла.
– Дўстларим! – жавоб қилди арматор бошини чайқаб. – Иш биз ўйлагандан ҳам жиддийроқ экан!
– Оҳ! Жаноб Моррель, – деди қичқириб Мерседес. – Айбдор эмас-ку, у!
– Бунга менинг имоним комил, – жавоб берди Моррель, – бироқ уни шунда айблайдиларки...
– Нимада айблашади? – сўради чол Дантес.
– Уни бонапартчилар жосуси деб айблашапти. У даврда бундай айб жуда мудҳиш эди.
Мерседес қичқириб юборди: чол стулга йиқирилиб тушди.
– Демак, – шивирлади Кадрусс, – сиз мени боплаб алдабсиз-да, Данглар, мана фожиа юз берди, аммо мен бечора чол билан келиннинг ғам-ҳасратда қон ютиб адои тамом бўлишларини истамайман, ҳозирнинг ўзидаёқ ҳамма гапни уларга айтиб бераман.
– Овозингни ўчир, бадбахт, – қичқирди Данглар уни қўлидан тутиб. – Жонингдан тўймаган бўлсанг жим бўл. Сенга биров Дантес айбдор эмас, дедими? Кема Эльба оролига кириб тўхтади. Дантес қирғоққа чиқиб, кун бўйи Порто-Феррайода бўлди. Унинг ёнидан фош қиладиган бирор хат топиб олишса-чи? Унда нима бўлади? Унда Дантесни ҳимоя қилаётганларнинг ҳаммасини, буларнинг тили бир, деб айблайдилар.
Кадрусс бу далил-исботларнинг ҳақ эканини дарҳол фаҳмлади-да, довдираб Дангларга қаради ва икки қадам орқага тисарилиди.
– Ундай бўлса, сабр қилиб кутамиз, – деди ўгирилиб.
– Ҳа, кутганимиз маъқул, – деди Данглар. – Агар у айбдор бўлмаса бўшатиб юборишади; айбдор бўлиб чиқса, унда фитначиларни ҳимоя қиламан, деб ўзингни хавф-хатарга дучор қилишингнинг кераги йўқ.
– Шундай экан, кетайлик, мен бу ерда энди туролмайман.
– Туғри айтасан, кетайлик, – деди Данглар йўлдош топилганидан қувониб. – Кетдик, энди булар билганини қилсин...
Ҳамма тарқалиб кетди. Мерседеснинг яна ягона ҳимоячиси бўлиб қолган Фернан уни Каталанига олиб бориб

қўйди. Дантеснинг дўстлари эса ўз навбатида, батамом ҳолдан тойган чолни Мельян хиёбонидаги уйига олиб бориб қўйишди.

Дантеснинг бонапартчилар жосуси деб қамалганлиги ҳақидаги хабар бутун шаҳарда дув-дув гап бўлиб кетди.

– Ким шундай бўлади, деб ўйлаган эди, Данглар? – деди Моррель ўз бухгалтери ва Кадрусснинг кетидан етиб олиб. Дантес ҳақида янги гапларни билиб келиш учун у яна шошилиб шаҳарга кетаётган эди. Қироллик прокурорининг ёрдамчиси Вильфор жаноблари билан таниш, ундан бирор нажот бўлармикин деган умидда эди арматор. – Шундай бўлиши кимнинг хаёлига келти?

– Жаноб Моррель, бу ерда ҳамма нарса аён, – жавоб қилди Данглар. – Дантеснинг ҳеч эҳтиёж бўлмаса-да, Эльба оролида кемани тўхтатганини мен сизга айтган эдим-ку: мен ўша вақтдаёқ бунинг тагида бир гап бор, деб шубҳаланган эдим.

– Сиз ана шу шубҳангизни мендан бошқага ҳам айтган-мидингиз?

– Буни айтиб бўладими, – деди аста Данглар ва қўшимча қилди. – Уша даврда яшаган ва ўз фикрларини ҳеч кимдан яширмайдиган бувангиз Поликар Моррель туфайли Наполеонга хайрихоҳ деб сиздан ҳам шубҳаланиб юрганларини биласиз... Мен Эдмонга ва шунингдек, сизга зарар етишидан қўрқдим. Шундай нарсалар бўладики, уларни мутелар ўз хўжайинига айтишлари ва бошқалардан чуқур сир сақлашлари керак.

– Тўғри, Данглар, жуда тўғри, сиз ҳалол, виждонли, пок одамсиз! Мабодо бечора Дантес «Фараон»да капитанлик ўрнини эгаллагудек бўлса, сиз нима қилишингиз тўғрисида гапхўрлик қилиб қўйганман.

– Қандай қилиб?

– Мен Дантесдан сизнинг тўғрингизда қандай фикрдалигини билмоқчи бўлиб, Дангларни ўз ўрнида қолдиришга розимисиз, деб сўрагандим. Бироқ чамамда иккингизнинг ўртангизга негадир совуқлик тушган.

– У сизга нима деди?

– Ораларингда бир гап ўтган экан, нима гаплигини айтмади, у чиндан ҳам бир вақт сизни ранжитган экан, аммо

арматор ишонч билдирган кишига ҳамма вақт ишонч билдиришга тайёрман, деди.

– Ўб-бў, мунофиқ-э! – деди Данглар.

– Бечора Дантес! – деди Кадрусс. – Жуда азамат йигит эди-да.

– Бу гапингиз тўғри, бироқ «Фараон» ҳозирча капитансиз қолди, – деди Моррель.

– Биз денгиз сафарига уч ойдан сўнг чиқар эканмиз, – деди Данглар, – умид қиламизки, унгача Эдмонни бўшатадилар.

– Албатта, албатта, бироқ у чиққунча нима бўлади?

– Унгача, Моррель жаноблари, хизматингизга ўзим тайёрман, – деди Данглар, – сиз менинг кемани идора қилишда узоқ сафарга чиқадиغان капитанлардан ҳеч қолишмаслигимни биласиз. Мени шу ишга қўйсангиз ўзингизга фойда, чунки Эдмон турмадан чиққунча одам ахтариб юрмайсиз, у келса ўз ўрнини олади; мен ҳам ўз ўрнимда ишлайвераман.

– Раҳмат, Данглар, – деди арматор, – чиндан ҳам бу тўғри фикр. Демак, қарор шу: командирликни қабул қилиб олинг, мен сизга ваколат бераман; юкларни тушириш устидан назорат қилинг; айрим кишилар бошига тушган бахтсизлик ишга зарар етказмаслиги керак.

– Хотиржам бўлинг, Моррель жаноблари! Бироқ шўрлик Эдмонни ҳеч бўлмаганда, бир кўриб чиқишнинг иложи бормикин?

– Мен ҳозироқ бориб билиб келаман; ҳаракат қилиб де Вильфор жаноблари билан учрашаман ва ундан маҳбусга ёрдам беришини илтимос қиламан. Маълумки, у учига чиққан роялист, бироқ қироллик тарафдори ва қирол прокурори бўлгани билан одам-ку, бунинг устига қаҳр-ғазабли эмас дейишади.

– Тўғри, қаҳрли эмас, аммо шуҳратпараст деб эшитгандим, бунинг қаҳр-ғазабдан фарқи йўқ.

– Хуллас, омон бўлсак кўрамиз бу ёғини, – деди хўрсиниб Моррель. – Кемага боринг сиз ҳозир, мен тез қайтаман.

Шундай деди-да, арматор суд идорасига йўл олди.

– Мана, кўрдингми, иш тамом бошқача бўлиб кетди, – деди Данглар Кадруссга. – Сен ҳамон Дантеснинг ишига аралашмоқчимсан?

– Йўқ, албатта, бироқ шунчаки ҳазил гап бунақанги оқибатга олиб боргани ёмон бўлди-да.

– Ким қилди бу ҳазилни? Сенми? Йўқ. Менми? Йўқ. Бу Фернаннинг иши. Мен ўша хатни улоқтириб ташлаганимни ўзинг кўрдинг, ҳатто уни йиртиб ҳам ташладим, шекилли?

– Йўқ! Йиртганинг йўқ! – деди қичқириб Кадрусс, – айвонча бурчагида гижимланиб ётган ўша хат ҳозиргача кўз олдидан кетмайди. Қани энди, у ҳозир ҳам ўша ерда гижимланиб ётган бўлса!

– Нима қилиш керак? Тўғри, хатни Фернан олган эди, кучирган ёки бировга кучиртиргандир, эҳтимол, кучиртириб овора бўлмагандир... Э, парвардигор! Мен ёзган хатнинг узини шундайича юборган бўлса-чи? Унда нима бўлади? Кўлимни ўзгартириб ёзиб яхши қилган эканман.

– Ие, ҳали сен Дантеснинг фитначи эканини билар экансан-да?

– Мен ҳеч нарсани билмасдим. Фақат ҳазил-мазах қилмоқчи бўлганимни айтдим-ку сенга. Энди бундай қарасам, ўшанда авлиёлик қилган эканман.

– Қандай бўлмасин, – деди Кадрусс. – Бу воқеага барҳам берилса, ҳеч бўлмаганда, мени унга аралаштирмасалар яхши бўларди. Мана кўрасан, Данглар, бу фожиа бизни бахтсизликка дучор қилади.

– Бу фожиа бирор кишига бахтсизлик келтиргудек бўлса, бизга эмас, ҳақиқий айбдорга келтиради, ҳақиқий айбдор биз эмас, Фернан. Биз қанақа бахтсизликка учрашимиз мумкин? Биз тинчгина ўтиришимиз, оғзимизга маҳкам бўлишимиз керак, ана шунда бало-қазо бизни четлаб ўтиб кетади.

– Илоҳим шундай бўлсин, омин, – деди Кадрусс Дангларга бошини ирғитиб; сўнг оғир ташвишга тушган ҳолда, бошини сарак-сарак қилиб, мингиллаганча Мельян хиёбони томон йўл олди.

«Хулласи калом, – деди ичида Данглар, – иш мен уйлагандек бўлиб чиқяпти: мен энди вақтинча капитан бўлдим, мабодо бу аҳмоқ Кадрусс оғзидан гуллаб қўймаса бу ўринда доим қоламан. Унда битта хавф қолади. Агар одил суд Дантесни ўз чангалидан чиқариб юборса, унда ҳолимга воя... Одил суд одил судлигини қилади, – деди илжайиб, – мен унга ишонаман».

У ирғиб қайиққа тушди-да, «Фараон» ёнига йўл олишни буюрди, бу ерда Данглар билан арматор учрашмоқчи экани бизга маълум.

VI. ҚИРОЛЛИК ПРОКУРОРИНИНГ ЁРДАМЧИСИ

Худди ўша кун, ўша соатда Гран-Кур кўчасида Медузлар фонтани рўбарўсидаги эски оқсуякларнинг архитектор Пюже қурган уйларидан бирида ҳам никоҳ тўйи бўлаётган эди. Лекин фарқи шунда эдики, бу тантананинг қаҳрамонлари оддий кишилар эмас, матрос ва солдат ҳам эмас. Марселнинг энг олий табақаларига мансуб кишилар эди. Булар узурпатор давр-давронида хизматдан бушаган эски туралар, Француз армиясидан қочиб, Конде армиясига қўшилган ҳарбийлар ва ёшлардан иборат эди.

Гарчи бу ёшларнинг ота-оналари арзандаларининг ўрнига тўрт-беш солдат ёллаб армияга юборган бўлсалар ҳам, кўнгиллари жойига тушмай, арзандаларидан хавотир олишар ва уларнинг ёш қалбига одамларни беш йил қувғинда юрганда жабрдийда қилиб кўрсатишар, Реставрация давридаги ўн беш йиллик ҳаётида уни худо даражасига кўтарган Наполеонга қарши адоват уруғини сочар эдилар.

Ҳамма стол қошига ўтириб олган, ўша кунларда ҳамма-ни қизиқтирадиган даҳшатли ҳодисалар тўғрисида суҳбат, мунозара жуда қизиган эди, чунки Франциянинг жанубида сиёсий зиддият, беш юз йилдирки, қарама-қаршилик диний адоват билан қўшилиб, чуқурлашиб бормоқда эди.

Яқиндагина бутун бир қитъанинг ҳоқими, ўн хил тилда бир юз йигирма миллион фуқаронинг «Яшасин Наполеон!» деган олқишларига кўмилиб юрган император эндиликда беш-олти минг кишилик Эльба оролининг қироли, ҳоқими, ҳозирги базми-жамшиднинг қатнашчилари кўзи олдида Франция ва тахт учун абадий кераксиз бир шахс бўлиб қолган эди. Туралар унинг сиёсий хатоларини эсга олишар, ҳарбийлар Москва ва Лейпцигга юришлари ҳақида мулоҳаза юритишар, аёллар эса Жозефина билан ажраб кетганини тилга олишарди. Кишининг тубан кетиши эмас, принципнинг йўқ этилишидан қувонаётган бу роялистлар гуруҳи

назарида гуё улар даҳшатли туш азобидан чучиб уйғонган-
лару янги ҳаёт қучоғига отилган эдилар...

Кўкрагига муқаддас Людовик ордени тақиб олган ба-
савлат чол ўрнидан турди-да, қирол Людовик XVIII нинг
соғлиғи учун қадаҳ кўтаришни таклиф этди. Бу маркиз де
Сен-Меран эди.

Гартвель қувғини ва Францияга тинчлик-осойишталик
бағишлаган қирол ҳурмати учун қадаҳ кўтариш таклифи
қийқириқлар билан кутиб олинди, инглизлар одатига му-
вофиқ ҳамма қадаҳини баланд кўтарди, аёллар кўкракпа-
рига таққан гулдасталарини ечиб, дастурхон устини бежа-
дилар. Бу шодиёнада қандайдир поэзия борлиғи сезилар-
ди.

Совуқ назар, юпқа лаб, зодагонларга хос тантиқ, элли-
ни уриб қўйса-да, чиройини йўқотмаган маркиза де Сен-
Меран сўз қотди:

– Биз қувғинга солган ва эндиликда Террор даврида
ўзлари бир бурда нонга сотиб олган қадимги қасрлари-
мизда бизга чоҳ қазилган ўша инқилобчилар ҳозир шу
ерда бўлсалар эди, асил фидокорлар биз эканимизни эъти-
роф этишга мажбур бўлардилар, чунки барбод бўлаётган
монархияга биз содиқ бўлиб қолдик, улар эса ўз Наполе-
онларини қутлаб чиқдилар ва дунё орттиришга муккала-
ридан кетдилар, аини вақтда биз хонавайрон бўла бош-
ладик. Ушанда улар ҳақиқий қиролимиз севиқли Людо-
вик эканига, лаънати Наполеон эса ҳамиша узурпатор –
зўравон бўлиб қолганига иқрор бўлардилар, тўғрими, де
Вильфор?

– Буюрсинлар, маркиза, хизмат?.. Кечирасиз, мен эшит-
май қолибман гапингизни.

– Маркиза, қўйинг, болаларга гап уқтириб бўлармиди, –
деди қадаҳ таклиф этган чол. – Бугун уларнинг унашув куни,
уларнинг қулоғига сиёсат кирармиди ҳозир.

– Ойижон, кечиринг, – деди малла сочли, қуралай кўз
сулув қиз, – Вильфор жанобларини мен банд қилиб эдим.
Вильфор жаноблари, ойим сиз билан гаплашмоқчи.

– Маркиза саволларини қайтарсалар, жавоб беришга тай-
ёрман. Ҳали эшитмаган эдим у кишининг сўзларини, – деди
Вильфор.

– Мен сени кечирдим, Рене, – деди маркиза меҳрибона-
на жилмайиб. Бу совуқ чехрада табассум ўхшовсиз туюлар-
ди кишига: бироқ хурофот, бидъатлар ва одоб-расмийат
тартиб-қоидалари исканжасида қанчалик сиқиб қўйилган
бўлмасин, аёл юрагида меҳр-шафқат учун ҳамиша жой то-
пилади. – Мен, Вильфор, бонапартчиларда биздагидек эъти-
қод, бизникидек садоқат ва биздагидек фидокорлик йўқ,
дедим.

– Бегойим, шуни унутмангизки, инқилобчиларнинг бир
фазилати борки, у бизнинг сиз санаб чиққан ҳамма фази-
латларимизнинг ўрнини босиб кетади. Бу мутаассиблик. На-
полеон ғарбнинг Муҳаммади; ўзлари паст табақалардан
чиққан бўлсалар-да, ўта шухратпараст бу одамлар учун На-
полеон фақат қонун яратувчигина бўлиб қолмай, шу билан
бирга тенглик, тенг ҳуқуқлик тимсоли ҳамдир.

– Тенглик эмиш! – қичқириб юборди маркиза, – Наполе-
он тенг ҳуқуқлик тимсоли? Унда де Робеспьер жаноблари
ким бўладилар?.. Назаримда, сиз унинг ўрнини ўғирлаб олиб
корсиканликка ҳада қилаётганга ўхшайсиз; менимча, бит-
та узурпациянинг ўзиёқ етиб ортар бизга.

– Йўқ, бегойим, ундай эмас, – деди эътироз билдириб
Вильфор, – мен ҳар қайсисини ўз тағ курсисидан жилдир-
майман; Робеспьер Людовик XV майдонидаги кунда усти-
да Наполеон Вандом майдонидаги колоннада тураверади.
Аммо шуниси борки, буларнинг бириси одамни хўрлайди-
ган тенглик жорий қилди, иккинчиси инсоннинг қадрини
кўтарадиган тенгликни яратди. Бириси қиролларни гильо-
тин пичоғига рўпара қилди, бири эса халқни тож-тахтга
кўтарди. Бироқ, – деди кўшимча қилиб кулги аралаш Виль-
фор, – бу ҳол икковининг ҳам разил инқилобчилигига ха-
лақит бермайди, тўққизинчи термидор ҳам, бир минг сак-
киз юз ўн тўртинчи йилнинг тўртинчи апрели ҳам Франция
учун бахтли кун бўлиб, буни тартиб мухлислари ҳам, монар-
хия мухлислари ҳам бир хилда тантана билан шодиёна ку-
тиб олишлари керак. Ҳатто ағдариб ташланган Наполеон
содиқ мухлисларини ҳамон сақлаб келаётганининг боиси
ҳам шунда. Чорангиз қанча, маркиза? Кромвель Наполеон-
нинг соясига арзийдиган шахс эди, ахир ўша ҳам шундай
тарафдорларга эга эди!

– Шуни билиб кўйингизки, Вильфор, бу гапларингиздан инқилоб анқиб турибди. Бироқ мен сизни афв этаман, ахир жирондистнинг ўғлида инқилобнинг озгина сассиқ-алафи бўлмаслиги мумкин эмас-да.

Вильфорнинг юзига қон югурди.

– Отам чиндан ҳам жирондист эди; аммо у қиролни қатл этишга овоз бермаган. Террор кунларида сиз каби қувғинга учраган, отангизнинг калласи танидан жудо этилган жаллод кундасида у ҳам бошидан ажралишига сал қолган эди.

– Рост, – жавоб қилди маркиза. Қонли фожиалар ҳақидаги бу гаплар ойимбекага жилла бўлса ҳам таъсир этганини унинг вазоҳатидан билиб бўлмасди. – аслида улар жаллод кундасига ҳам фақат пиринципларнинг бутунлай қарама-қарши бўлиши учунгина бошларини қўярдилар; мана сизга бир мисол: бизнинг оиламиз қувғин этилган Бурбонларга бутунлайин содиқ бўлиб қолган бир пайтда, сизнинг отангиз янги ҳукуматга қўшилди; Нуартъе жирондист эди, граф Нуартъе эса сенатор бўлиб олди.

– Ойижон, – деди Рене, – ўша мудҳиш воқеаларни асло эсга олмаймиз, деб аҳд қилган эдик-ку иккимиз, эсингизда бўлса керак.

– Бегойим, – деди Фильфор, – мен мадмуазель де Сен-Меран таклифига қўшиламан ва у билан бирга сиздан ўтмишдаги гапларни унутишни ўтиниб сўрайман. Танграмнинг ўзи ҳам қаҳрига олишдан ожиз бўлган нарсани қоралаб ўтиришдан на ҳожат? Келажакни ўзгартиб юбориш парвардигорнинг иши; лекин ўтган ишни у ҳам ўзгартира олмайди. Биз ўтмишдан воз кеча олмас эканмиз, ҳеч бўлмаса уни хаспўшлаб кетишимиз лозим. Масалан, мен отам гояларида юз ўтирибгина қолмай, ҳатто унинг номидан ҳам воз кечдим. Отам бонапартчи эди, эҳтимол, ҳозир ҳам шундай бўлиб, номи Нуартъедир, мен – роялистман, номим ҳам Вильфор. Революция кекса эманининг танаси қуриб-қақшаши мумкин, аммо сиз ундан ўсиб четга чиққан шохга назар ташланг, бу шох танадан ўсиб четга чиққан бўлса-да, ундан батамом узилиб ажрала олмайди, ажралишни истамайди ҳам.

– Офарин, Вильфор, – деди маркиз, – офарин! Ажойиб гап бўлди-да! Мен ҳам маркизага ўтмишни унутиш керакли-

гини уқтира бериб тинкам қуриди, бироқ натижа чиқмади; сиз бунинг уддасидан чиқурсиз деб умид қиламан.

– Бўпти, – деди маркиза, – ўтмишни унутайлик, менинг ҳам истагим шу. Аммо келажақда Вильфор матонатли бўлмоғи керак. Олий ҳазратлари олдида сизга кафил булганимизни унутманг. Вильфор, олий ҳазратлари биз кафолат берганимиздан сўнг, ўтган гапларни унутишга розилик бердилар; мана мен ҳам (қўлини узатди), илтимосингизга мувофиқ ўтган ишга салавот, дедим. Лекин бирор фитначи кўлингизга тушиб қолгудек бўлса, шуни эсда тутингки, ўзи ҳам ўша фитначилар билан алоқада туриши мумкин бўлган оиладан, деб сизни жуда қаттиқ назорат остига оладилар.

– Ҳайҳот, бегойим, – жавоб қилди Вильфор. – Менинг амалим, хусусан, сиз билан яшаб турган ҳозирги замон, мендан қаттиққўл бўлишни талаб қилади. Мен, шубҳасиз, ишни қаттиққўллик билан олиб боришга ҳаракат қиламан, албатта. Бир неча сиёсий ишларни олиб бордим ва бу борада ўзимни кўрсатиб қўйдим. Афсуски, сиёсий ишлар бу билан тугамайди.

– Наҳотки ҳали ҳам хавф тугамаган бўлса? – сўради маркиза.

– Мен шундан хавотирдаман. Эльба ороли Франциянинг шундайгина биқинида. Наполеон яшаб турган жой киргоғимиздан кўриниб турибди. Бу ҳол унинг тарафдорларида умид-ишончни мустаҳкамляпти. Марсель ярим ойлик маош олувчи ҳарбийлар билан лик тўла; улар роялистлар билан қандай бўлмасин бирор жанжал қўзғаш учун баҳона топишга уринишяпти. Оқсуяклар ўртасида бўлаётган дуэллар, оддий кишилар ўртасидаги пичоқвозликларнинг сабаби ҳам ана шунда.

– Тўғри, – деди маркиза де Сен-Мераннинг эски дўсти ва граф д'Артуанинг камергери граф де Сальвьё. – Аммо Муқаддас Иттифоқ уни кўчириб юбормоқчи бўлаётганидан сиз беҳабар экансиз чоғи?

– Париждан қайтаётганимда шундай гап бўлган эди, – деди маркиз. – Бироқ уни қаёққа жўнатишаркин?

– Муқаддас Еленага.

– Муқаддас Еленага! Бу қанақа жой ўзи? – сўради маркиза.

– Экваторнинг нарёғидаги, бу ердан икки минг миль наридаги орол, – жавоб қилди граф.

– Оқ йўл! Вильфор ҳақ, бундай шахсни ўзи туғилган Корсика ва куёви ҳукмронлик қилаётган Неапол билан ўглининг тож-тахтига айлантirmoқчи бўлган ана шу Италия ўртасида қолдириш тентаклик бўлур эди.

– Афсуски, – деди Вильфор, – бир минг саккиз юз ўн тўртинчи йилда тузилган бир нечта шартнома бор, ўша шартномаларни бузмай туриб Наполеонга тегиб бўлмайди.

– Уларни бузавериш керак! – деди граф де Сальвьё. – Ахир ўбечора герцог Энгийенскийни отиб ташлаш ҳақида буйруқ берганда, ҳамма қонун-қоидаларни бир чеккага йиғиштириб қўйган эди-ку.

– Кўчириб юборишга қарор қилишган бўлса жуда тўғри қилишибди, – деди маркиза, – Муқаддас Иттифоқ Европа-ни Наполеондан халос этади, Вольфор эса Марселни унинг тарафдорларидан қутқаради. Қирол тож-тахтида қолади-ми ёки йўқми – мана асосий муаммо. Мабодо у қоладиган бўлса, унинг ҳукумати кучли ва ижрочилари қаттиққўл, саботли бўлмоғи лозим. Шундай қилгандагина ёвузликка барҳам берилади.

– Бекам, афсуски, – деди Вильфор илжайиб, – қироллик прокурорининг ёрдамчиси ёвузликни фақат у содир бўлгандан кейин кўради.

– Шундай экан, буни тузатмоғи керак.

– Бунга жавобан мен, биз ёвузликни тузатмаймиз, унинг учун қасос оламиз, холос, дейишим мумкин.

– Оҳ, Вильфор жаноблари, – хитоб қилди мадмуазель де Сен-Мераннинг дугонаси, граф де Сальвьёнинг ёш, гўзал қизи, – бизлар Марселдан кетгунимизча бирор қизиқроқ суд ташкил қилинг, ўтиниб сўрайман. Мен судни ҳеч кўрмаганман, айтишларига қараганда, бу жуда қизиқ бўлармиш.

– Ҳа, чиндан ҳам қизиқ бўлади суд, – жавоб қилди қулиб қироллик прокурорининг ёрдамчиси. – Бу сунъий фожиа эмас, ҳақиқий драма, ҳийла-найранг эмас, аксинча, ҳақиқатан ҳам азоб-уқубат. Спектакл тамом бўлгач, кўз олдингиздаги одам ўз оиласи билан оқшомги таомни баҳам кўриш ва эртаси осойишта ишлаш учун, тинчгина ором олиш учун уйга бормай, турмага, уни қутиб турган жаллод

олдига йўл олади. Кучли ҳиссиётларга баҳона излаб юрган асаблари бузуқ зотларга бундан ҳам ажойиброқ томоша бўлмаса керак. Агарда бирор иш чиқиб қолса мен дарҳол ташкил этаман, хотиржам бўлинг...

– Унинг сўзларидан менинг аъзойи баданимни титроқ босиб кетяпти-ю... у эса кулади! – деди ранги ўчиб Рене.

– Сизнингча, нима қилиш керак? Ахир буни яккама-якка жанг дейдилар... Мен судларда беш-олти марта сиёсий ва бошқа ишларда айбдорларга ўлим жазоси талаб қилдим... Пастқам жойларда менга қарши, ким билсин, қанчадан-қанча ханжарлар чархланиб қўйилган экан.

– Э худо! – деб қичқириб юборди Рене. – Наҳотки рост гапираётган бўлсангиз, Вильфор жаноблари?

– Худди шундай, – жавоб қилди Вильфор илжайиб, – Графиня ишқибоз бўлиб қолган ана шу судлардан кейин менинг учун хавф-хатар ошса ошади-ю, камаймайди. Наполеоннинг душманга кўр-кўрона ҳамла қилишга одатланиб қолган солдатлари қаерда ўқ ўзиш керагу, қаерда қилич уриш керак деб ўйлаб ўтиришармиди? Умрида ҳеч кўрмаган, билмаган русларни, австрияликларни ёки венгрларни ўйлаб-нетиб ўтирмасдан отиб ташлаётган бу солдатлар, ўз душманимиз деб юрган кишини ўлдиришдан наҳотки тортинсалар? Бунинг устига хавф зарур ҳамдир, чунки бу бўлмаса, ҳунаримизнинг қизиғи қолмасди. Ўзим ҳам айбдорнинг қаҳр-ғазаби ошиб, кўзлари чақнаётганини кўрганда ёниб кетаман: бу ҳол кучимга куч қўшади. Ахир бу баҳсбозлик эмас, ҳақиқий жанг. Мен у билан курашиб, ҳамла қиламан, у эса ҳимоя қилади ўзини, мен унга яна ва яна зарба бераман, сўнг жанг одатдагидек ё галаба, ёки мағлубият билан тугайди. Кўриб турибсизки, судда ваъзхонлик қилиш бўёқчининг нили эмас! Хавф, ваҳима кишини гапга жуда чечан қилиб қўяди. Мабодо менинг нутқимдан сўнг айбдор илжайиб ўтираверса, демак, гапни ўрнига қўёлмабман, сўзларим бўш, бетаъсир бўпти деган қарорга келаман. Далиллар ва алангали сўзлар айбдорни эзиб, мажақлаб ташлаганини, у финг дея олмай бўзариб ўтирганини кўриб жиноятнинг тўғрилигига имони комил бўлган прокурорнинг юраги ғолибона ғурурга тўлиб-тошганини кўрсангиз! Жиноятчининг қалласи эгилиб шилқ этиб тушади қўяди!

– Бунинг сўзга чечанлигини қаранг-а! – деди меҳмонлардан бири.

– Бизнинг замонга мана шунақа одамлар керак, – деди яна бири.

– Сўнги судда, – деди учинчи бир меҳмон сўз қотиб. – Сиз жуда ўткир нутқ сўзладингиз, Вильфор, жуда қойил қилдингиз. Эсингиздами, ўз отасини чавақлаб ташлаган аблаҳ? Жаллоднинг кўли тегмасдан буруноқ сиз уни тирик мурда қилиб қўйган эдингиз.

– Эҳ, отабезори қотиллар! Уларга шафқат йўқ менда! Бундайларга жазоларнинг ҳамма хиллари ҳам камлик қилади, – деди Рене. – Аммо сиёсий жиноятчи бечораларга қийин...

– Аммо шуни билиб қўйингки, Рене, сиёсий жиноятчилар баттарин бўлади, чунки халқнинг отаси ҳисобланган қиролни афдаришга ёки ўлдиришга журъат этиш ўттиз икки миллион кишининг отасини қатл қилиш демақдир.

– Майли, қандай бўлса-да, жаноб Вильфор, – деди Рене. – Бирор киши тўғрисида илтимос қилганимда, мурувват қиламан деб ваъда беринг менга...

– Хотиржам бўлинг, – жавоб берди назокат билан жилмайиб Вильфор, – айбномани бирга ёзамиз.

– Азизим, – деди маркиза, – қушларингиз, қучукларингиз ва латта-путталарингиздан қолманг. Сизга ўшалар энг яхши эрмак, қўйинг, халақит берманг, бўлажак эрингиз ўз ишлари билан ўзи шуғуллансин. Қуроллар энди йиғиштирилиб тахлаб қўйилган. Тоғаларнинг³ эса қадри ошган: бу ҳақда лотинча бир ҳикматли ибора бор: *Cedant arma togae!*⁴ – деди Вильфор.

– Мен лотинча айтишга журъат этолмадим, – деди жавобан маркиза.

– Агар сиз доктор бўлсангиз, янада кўпроқ кўнгиб берган бўлармидим, – деди Рене сўзини давом эттириб, – жазоловчи фаришта фаришта бўлса-да, мени ҳамиша ваҳимага солиб келади.

³ Т о г а – қадимги римликларнинг устки кийим ўрнига елгага ташлаб ўраниб юрадиган ёпинчиғи.

⁴ Қуролни тога енгади. (Лотин.)

– Менинг дилдор гўзалим, Рене! – деб шивирлади Вильфор ёш қизга хумор кўзларини тикиб.

– Вильфор жаноблари, – деди маркиз, – ўлкамизнинг ҳам маънавий, ҳам сиёсий доктори бўлади. Қизим, сени ишонтириб айтаманки, бу жуда фахрли вазифа.

– Бу отасининг қилмишларини унутишга ҳам ёрдам беради, – суқилди суҳбатга қитмир маркиза.

– Бегойим, – жавоб қилди заҳарханда илжайиб Вильфор. – Мен каби отам ҳам эски фикрларидан қайтган, бунга менинг имоним комил, у динга ва тартиб-қоидаларга қаттиқ берилиб кетди, мендан ҳам яхши роялист бўлиб қолди, чунки у қилмишларидан пушаймон еб роялист бўлди, мен ҳавас қилиб, ишқибоз бўлиб кирдим роялистлар сафига.

Вильфор шундай деди-да, ўтирганларга бир қараб чиқди. У судда тантанали нутқи йиғилганларга қандай таъбир қилди экан, деб яна шундай назар ташлаб қўярди.

– Ҳақ гапни айтдингиз, Вильфор, – деди граф де Сальвьё, – бундан уч кун бурун Тюильрида Конде армиясида хизмат қилган офицернинг қизи жирондистнинг ўғлига тегаётганини эшитиб таажжубланган сарой министрига мен ҳам худди сиз айтган сўзларни айтгандим. Министр менинг гапларимга қулоқ солди, масалани жуда тўғри англаб олди. Қиролимизнинг ўзлари бирлашишнинг мана шунақа усулини қўллаб-қувватлайди. Биз гапларимизни эшитиб турганини сезмаган эканмиз, у тўсатдан суҳбатимизга араллашиб деди: «Вильфор (кўрдингизми, қирол Нуартъе демади, аксинча, Вильфорнинг номини таъкидлади), – деди қирол, – истиқболи порлоқ йигит. Бу ёш йигит аллақачон пишиб етилган бўлиб, бизнинг жамиятимиз кишиси. Маркиз ва маркиза де Сен-Меран қизини унга бераётганини эшитиб жуда хурсанд бўлдим. Уларнинг ўзлари келиб бу ҳақда рухсат сўрамаганларида, ўзим уларга буни тавсия қилардим.

– Граф, қирол чиндан ҳам шундай дедими? – деди ҳаяжонланиб Вильфор.

– Мен унинг ўз оғзидан эшитган сўзларни айтиб беряман сизга; агар маркиз очикча гапиришни истаса эди, бундан ярим йил илгари сизга қизини бермоқчи бўлганини қиролга айтганида, қирол унга ҳам худди шу сўзларни изҳор қилганига иқроор бўларди.

– Тўғри, – тасдиқлади маркиз.

– Демак, буларнинг ҳаммаси менга қиролнинг олий ҳиммати экан-да? Энди унинг – бу олий жанобнинг меҳри-муҳаббатини, ишончини нима қилсам оқлай оларканман?

– Мана энди ўзингизга келдингиз, шундай қилсангиз менинг сизга меҳрим ошаверади, – деди маркиза. – Энди қандай фитначи тумшугини суқиб келмасин, ҳеч шубҳасиз жазосини тортади!

– Ойижон, – деди Рене, – мен эса, илоҳим бу сўзларингиз парвардигорнинг ўзига етиб бормасин ва у Вильфор жанобларига фақат майда ўғриларни, ишига путур етказган ландавурларни, кўрқоқ, юраксиз муттаҳамларни тутиб берсин деб дуо қиламан. Ана шундагина мен тинч ухлай оламан.

– Тўғри, – деди Вильфор кулиб, – бу докторга фақат асабий касаллар, сепкил тошганлар, ари чаққанлар ва ҳоказолар келсин деб дуо қилишдек гап. Бироқ сиз менинг қирол прокурори бўлиб қолишимни истасангиз, менга, аксинча, даҳшатли касалларнинг келишини тилангиз, чунки мана шундай оғир, мураккаб ишларгина докторнинг шуҳратини оширади.

Шу дақиқада, худди тақдир Вильфорнинг истагини кутиб тургандек, қарол кирди-да, унинг қулоғига бир неча сўз айтди.

Вильфор ўтинч сўраб ташқарига чиқди, орадан бироз вақт ўтгач, кулиб қайтиб кирди.

Рене қайлиғига тикилиб завқланиб кетди. Вильфорнинг кўк кўзлари заъфарон юзида чақнаб турарди. Шу дақиқада у ростдан ҳам жуда гўзал эди. Рене унинг тўсатдан чиқиб кетганининг сабабини билишга ошиқарди.

– Сиз ҳозир эрим доктор бўлишини истардим, деган эдингиз, – деди Вильфор, – менинг эскулап (бир минг саккиз юз ўн бешинчи йилда шундай дердилар)нинг шогирдлари билан ўхшашлигим бор: менинг ҳам улар сингари ўз вақтим ўз измимда эмас. Мени ҳатто шу ерда, сизнинг қошингизда никоҳ қуни ҳам топиб олишди.

– Сизни нега чақиритибди? – сўради ёш қиз бир оз ташвишланиб.

– Оғир беморни кўриш учун. Унинг ҳоли, айтишларига қараганда, танг эмиш. Иш жуда жиддий, касал жаллод қўлига тушиши ҳам эҳтимолдан холи эмас.

– Оҳ, парвардигор! – қичқириб юборди Рене ранги оқариб.

– Чамамда, гап бонапартчиларнинг фитнаси тўғрисида бораётган бўлса керак.

– Наҳотки шундай бўлса! – деди қичқириб маркиза.

– Махфий маълумотда шундай дейилган.

Вильфор ўқиди.

– «Жаноб қироллик прокурори, тахт ва дин мухлиси сизга шуни маълум қиладики, «Фараон» кемаси капитанининг ёрдамчиси Эдмон Дантес Смирнадан келаётиб Неаполь ва Порто-Феррайога кириб ўтди. Мюратдан узурпаторга ва узурпатордан бонапартчиларнинг Париждаги комитетига хат олиб келди. Агар уни ҳибсга олишса, фош қилувчи хатни унинг чўнтагидан ёки отасиникидан, ё бўлмаса «Фараон» кемасининг қаютасидан топиш мумкин».

– Кечирасиз, – деди Рене, – бу хатга имзо қўйилмаган: бунинг устига, сизга эмас, қирол прокурорига ёзилган.

– Тўғри, қирол прокурори ҳозир бу ерда йўқ; хатни унинг секретарига берганлар, унга хатларни қабул қилиб, очиб кўриш вазифаси юкланган. Секретари хатни очибди-да, менга одам юборибди, уйдан тополмагач, жиноятчини қамоққа олиш ҳақида ўзи буйруқ берибди...

– Айбдорни аллақачон қамоққа олибдилар денг? – деди маркиза.

– Айбдор эмас, айбланувчи ҳам, – деди Рене ойисининг хатосини тузатган бўлиб.

– Ҳа, қамоққа олинибди, – жавоб қилди Вильфор, – ҳозиргина мадмуазель Реңега айтганимдек, мабодо унинг ёнидан хат топилгудек бўлса борми, бечора беморнинг ҳолига вой деяверинг.

– У бахти қаро қаерда ҳозир? – сўради Рене.

– Қабулхонамда кутиб ўтирибди мени.

– Боринг, азизим, – деди маркиз, – вазифангизга эътиборсизлик билан қараманг. Қироллик хизматидаги киши бу ишда шахсан иштирок этмоғи шарт. Боринг, азизим, бурчингизни адо этинг.

– Оҳ, жаноб Вильфор! – деди қичқириб Рене ялиниб-ёлвориб. – Раҳм-шафқатли бўлинг, ахир бугун бизнинг никоҳ кунимиз-ку!

Вильфор столни айланиб ўтиб, қаллиғи ўтирган стул суянчиғига тираниб эгилди-да, деди:

– Сиз осойишта, бамайлихотир ўтираверинг, илтимосингизни бажо келтириш учун қўлимдан нима келса, ҳаммасини қиламан. Бироқ жиноятнинг далиллари, шубҳасиз, бонапартчи деб қўйилган айб ҳаққоний бўлса, унда ўша ёввойи ўтни кесиб ташлаш керак.

«Кесиб ташлаш керак» деган сўзни эшитганда Рене сесканиб кетди, чунки Вильфор айтган ёввойи ўтнинг қалласи бор эди.

– Вильфор, сиз унинг гапларига эътибор бераверманг, – деди маркиза, – гўдаклик қиляпти у. Кейин кўникиб кетади.

Маркиза шундай деди-да, қоқсуяк қўлини узатди, Вильфор кўзини Ренедан узмай маркизанинг қўлини ўпди. Унинг кўзлари: «Фараз қилингки, маликам, мен сизнинг қўлингизни ўляпман ёки ўпиш иштиёқидаман», деб турарди.

– Қайғу-ҳасрат аломати бу! – деди шивирлаб Рене.

– Бас энди, Рене, – деди маркиза. – Гўдакча қилиқларингдан тоқатим тоқ бўляпти. – Ҳуш, сенингча, давлатнинг тақдири муҳимми ёки сенинг ҳавойи туйғуларингми?

– Эҳ, ойижон, – деди хўрсиниб Рене.

– Маркиза, гўр роялисткамизни афв этинг, – деди де Вильфор, – қироллик прокурори ёрдамчиси бурчини бутун ақл-идрокимни сарф этиб бажараман, яъни бешафқат бўламан.

Прокурор ёрдамчиси маркизага шу сўзларни айтаётган бир пайтда, куёв қаллиғига ер остидан кўз ташлаб, «Рене, хотиржам бўлинг, сизнинг ҳурматингиз ҳақи, раҳм-шафқатли бўламан», дерди.

Рене ҳам унга назокатли жилмайиб қўйди, шу зайлда Вильфор қувончга тўлиб чиқиб кетди.